ЛӘБИБ ЛЕРОН

Тәгәрмәчле чана

Мактанчык Мырыйнур

ЛӘБИБ ЛЕРОН

Тәгәрмәчле чана яки әкият боткасы

Әкиятләр. Мәзәкиятләр.
Әкият-пьеса

ҚАЗАН
ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
1993

ББК 84.Тат-4
Л74

Рәссамы ЮРИЙ ДЕНИСОВ

Лэбиб Лерон

Л74 Тәгәрмәчле чана яки әкият боткасы: Әкиятләр, әкият-пьеса.— Казан: Татар. кит. нәшр., 1993.— 96 бит.
ISBN 5—298—00400—8

Л $\frac{4803560201-079}{М132(03)-93}$ 149—93

ББК 84.Тат-4

Издание для детей и юношества

Леронов Лемон Леронович
(Лябиб Лерон)

САНИ НА КОЛЕСАХ
ИЛИ
КАША ИЗ СКАЗОК

(на татарском языке)

Сказки, пьеса-сказка

ИБ № 6401

Мөхәррире Б. Рахимова. Бизәлеш мөхәррире *А. Тимергалина.* Техник мөхәррире *М. Абитова.* Корректорлары *Ф. Сафина, С. Мифтахова.* Җыелырга тапшырылды 7.12.92. Басарга кул куелды 1.09.93. Форматы 60×90¹/₁₆. Типогр. кәгазе № 2. «Литературная» гарнитурасы. Офсет басма. Басма табагы 6,0. Шартлы буяу-оттиск 13,0. Нәшер-хисап табагы 3.86. Тиражы 30 000 экз. Заказ Ч-331. Бәясе ирекле. Татарстан китап нәшрияты. 420111. Казан, Бауман ур., 19. Татарское книжное издательство. 420111. Казань, ул. Баумана, 19. Татарстан Информация һәм матбугат министрлыгының К. Якуб исемендәге полиграфия-производство берләшмәсе. 420111. Казан, Бауман ур., 19.

ISBN 5—298—00400—8

© Татарстан китап нәшрияты, 1993

Борын-борын заманда...

Борын-борын заманда,
Борын озын заманда,
Барлык озынборынның
Булган озын борыны.
Озын булгач борыннар,
Барлык озынборыннар,
Борын белән борылып,
Борын белән орынып,
Очып йөргән һавада
Борын-борын заманда...

АКМАМЫК ҺӘМ УЛБАЙАДАШ

I

Әле мин булмаганда,
Әле син тумаганда,
Озынколак куяннар
Качышлы уйнаганнар,
Әбәкле уйнаганнар,
Чәбәкле уйнаганнар —
Уйнап һич туймаганнар!

Әтәчтән дә иртәрәк
Йокыдан торган алар.
Шуңадырмы барсы да
Бик матур булган алар!

Матурлар арасында,
Батырлар арасында
Булган икән бер куян —
Акмамык дигән куян —
Матурның да матуры,
Батырның да батыры!

...Бервакыт шул Акмамык
Шундый батырлык кылган:
Йоклап яткан бүренең
Борын төбеннән шылган!

Шуннан шул, бу бер чакны
Курыкмыйча бер тамчы,
Дәү үләннәрне ерып,

Чапканда тырык-тырык,
Хәтта үз күләгәсен
Калдырган адаштырып!

Менә шундый булган ул!
Ул шул — батыр булган шул!
Беркөн, гадәттәгечә,
Иртән, сәгать уннарда,
Җыелганнар куяннар
Качыш-качыш уйнарга.

Берсе эзләүче булган,
Ә калганнар качканнар —
Йә куаклык артына,
Йә үләнгә посканнар.
Акмамык та тиз генә
Элдерткән бер тарафка.
Ул шул — батыр куян шул...
Еракка китеп качкан...

II

Яшәгән шул заманда —
Әле мин булмаганда,
Әле син тумаганда —
Бер малай — Улбайадаш.
Исеме сәер, име?!
Ник Марат түгел инде?
Ник Азат түгел инде?
Ничек шәп булыр иде,
Исеме булса — Идел!
Янсә Илдар, йә Вилдар...
Янсә Айдар, Гыйлемдар!

Ә?! Әйе шул, ул чакта
Исемнәр шулай булган —
Ул чактагы кешеләргә
Әйтергә кулай булган.
Һәрхәлдә, шулай булган...

Исем турында җитәр —
Күпкәрәк китте бугай,
Мин бит әкиятемнән
Читкәрәк киттем бугай...
Менә шул Улбайадаш
Бик куркак малай булган.
Шундый-шундый заманда да
Ничек ул алай булган?!
Мәчедән дә курыккан,
Курыккан чебидән дә.
Күбәләктән курыккан,
Курыккан чебеннән дә!

«Кит инде, шундый малай
Булмас!» — дисездер инде.
Сезнең кебек башта шулай
Уйлаган идем мин дә.
Беркөнне Улбайадаш
Чыккан икән урамга.
Бер черкине күргән дә:
«Үләм, тешли!» — дигән дә
Йөгергән ул урманга.

Аның шулай чапканын
Бөҗәкләр күргәләгән.
Килүгә, малай биек
Агачка үрмәләгән...

III

Батыр куян Акмамык
Чабып килеп бар тыннан,
Нәкъ менә шул агачның
Поскан икән артына.
Килеп поскан посуын,
Тик үкенгән соңыннан...
Үкенүдән ни файда,
Ул чакта шул соң булган...
Куян килеп посканын
Күзәтеп торган малай,
Куркуданмы, нидәндер,
Егылып төшкән... мал-ай!..

Акмамык, коты очып:
— Юлбасар! — дип кычкырган.
Исен-акылын җыеп,
Шундук моннан ычкынган...

Батыр куян артыннан
Чапкан башка куяннар;
Шактый ара узгачтын,
Җиңел сулап, алгач тын:
— Котылдык! — дип куйганнар...

Ә... безнең Улбайадаш
Аптырап торган икән:
— Белмәгәнмен, миннән дә
Куркаклар булган икән...

Ул шулай аптыраган,
Шуннан ул батырайган.
Батырланганга микән —
Ул шундый матурайган!

Урмандагы бу хәлне
Җилләр сөйләгән көлеп,
Улбайадаш авылга
Кайтып җитмәстән элек.

Шуннан бирле дөньяда
Куркак икән куяннар.
Малайлар батыр икән.
Малайлар матур икән.
Менә шул.

БУТАЛМЫШ ИЛЕНДӘ

Буталмыш дигән илдә
Бервакыт булдым мин дә.

Һәм шунда йөргән мәлдә
Мин күрдем мондый хәлләр.

Анда кәҗә:
— Мияу! — ди,
— Му-у! — дип мәче мияулый...

Сабый әйтә:
— Миһаһай!
— Мһау! Мһау! — дип бахбай...

Анда сыер:
— Мәм-мәм! — ди,
— Микикики! — ди маэмай...

Ә бит бездә бүтәнчә:
Бездә «Мәм-мәм!» — ди мәче...

Туктале, буталдым мин,
Нәрсәдер бутадым мин.

Әйдә, син, матур итеп,
Бир әле дөрес әйтеп!

БУЛЫШЧЫ

Хәтерли ул бик яхшы:
«Әбигә булышкан бар,
Әтигә булышкан бар...
Әни идән юганда
Идән дә юышкан бар...»

Бүген менә Ләйләгә
Булышып алды әле:
— Аз кабам! — дип алгачтын,
Қабак чаклы алмасын
Сыпырып салды әле!

Алмадан соң аннары
Чиясе дә калмады,
Қәнфите дә калмады...
Ләйлә дә тик тормады —
Иреннәрен ялмады.

Менә шул.

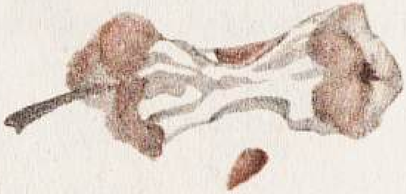

АРЫГАН МАЛАЙ ЗАРЫ

Бүген бик нык арылды.
Иртә-таңнан торылып,
Күл буена барылды...

Каз тәннәре чыкканчы
Су чәчрәтеп йөзелде...
Күлмәк-ыштаннар белән
Чукмарбашлар сөзелде...
Маймыч тота язганда
Ыштан бавы өзелде...

Әйе, бүген арылды...
Су читендә чупылдап,
Бөтен өс-баш каралды...
Кичәге күк бүген дә
Бик соң гына таралдык...

Бүген, әйе, арылды...
Өйгә кайтып җиткәнче
Җитмеш тапкыр
абындым...
Туксан тапкыр төшердем
Юынганда сабынны...

Хәлем юк һич, юк хәлем —
Арылды шул нык кына...
Калса калгандыр хәлем
Кашык тотарлык кына...
Берәр миски ботканы
Кабып йотарлык кына...
Үземнең урыныма
Барып ятарлык кына...
Хыр... Хыр...

Кәҗә команда...

Гаҗәеп булган, ди, ул заман:
Бүреләр шүрләгән бик яман,
Һәркайда сап-салкын кыш торган —
Пошилар шуңа бик пошынган.
Сыерлар ышыкка сыенган,
Ә казлар ак карда коенган.
Төлкеләр көлкегә калганнар,
Бозаулар боз ялап алганнар.
Әтәчләр кәпәчтән йөргәннәр,
Маэмайлар баһбайга өргәннәр.
Азыклар каткачтын савытта,
Тавыклар бик каты ябыккан...
Кыскасы, мин сезгә кушылам —
Әйе шул, туктыйк без шушында.
Һәм башлыйк без сүзне иң тәүдә
Өр-яңа әкият сөйләүдән...

ТӘГӘРМӘЧЛЕ ЧАНА

...Әтинең тавышы янә кабатланды:

— Тәбрис, дим!

— Әү, эти!

— Карале, улым, мин сиңа нәрсә алдым!

Әти дүрт тәгәрмәчле... чанага төртеп күрсәтте.

— Тәгәрмәчле чана булмый бит, эти,— дидем мин.— Каян таптың син моны?

Әтинең авызы ерык.

— Була икән шул, улым, була икән,— ди.— Менә кара, руле дә бар аның...

— Әтием,— мин әйтәм,— бер шуып карыйм әле моның белән?

Әти, елмаеп, баш кага: бар, янәсе, теләсәң — шу, теләсәң — тәгәрмәчләрен тәгәрәт...

Бүрекне батырып кидем дә чанага җайлап утырдым. Мин утырганны гына көткән диярсең, чана выжылдап шуып та китте. Ул арада каяндыр буран чыкты. Күзләрне ачып та булмый. Карлар биткә сылана. Җил борын очын чеметеп-чеметеп ала. Чананың, самолет шикелле, җирдән аерылганын тойдым. Куллар туңа башлады. Җитмәсә, тәгәрмәчле чанам каядыр гөрс итеп бәрелде...

Күземне ачуга, исем китте: каршымда мамык шикелле йомшак бер дәү алма тора. Сап-сары. Кояш шикелле. Чанам шуңа килеп сыланган икән. Ватылмаган ватылуын. Алдагы ике тәгәрмәчкә «сигезле» ясалган. Бары шул гына. Җайлап кына җиргә төшеп басуым булды, теге сап-сары алманың артка таба шуып китүе булды. Шулай бер ун метрлар чамасы шугач, туктады бу. Бераздан соң, алма түбәсендә люк сыман бер нәрсә ачылды да аннан... аннан... әллә нинди сәер кешеләр чыга башлады. Берәү...

икәү... өчәү... Алты! Мин, багана шикелле, бер урында үрә катып басып торам. Шуннан болар миңа якынлаша башладылар. Килеп җиттеләр дә, миңа игътибар да итмичә, чананы җентекләп карый башладылар.

— Фырфырфу! — диде сәер кешеләрнең берсе, «сигезле» ясалган бер тәгәрмәчкә уң аягы белән типкәләп. Шунда гына мин аларның кыяфәтләрен шәйләп алдым. Барысының да башлары зур, чәчләре сапсары һәм бөдрә. Иң гаҗәпләндергәне бу түгел икән әле. Иң гаҗәпләндергәне шул: барысының да колаклары башның сул ягында. Икесе дә. Аслы-өсле.

«Фырфырфу» дигәне чананың арткы тәгәрмәчләренә дә типкәләп алды. Үз ишләренә күз йөртеп чыкты да:

— Выжжын-выжжын фис! — диде.

Тегеләр, ризалык белдергәндәй, башларын селкеп алдылар.

— Чамырпуф! — диештеләр.

«Фырфырфу» минем каршыма килеп басты. Әле киез каталарга, әле бүреккә карады. Шуннан соң болай диде бу:

— Шыбыраем-шыбыраем, көшкөшкөш?!

— Сезнекен пер сүз тә пелмес! — дидем мин аларчарак әйтергә тырышып.

— Зыян юк, аның каравы, без беләбез сезнеңчә, — диде «Фырфырфу». — Син үзеннең кая килеп эләккәнеңне беләсеңме? Юктыр шул. Белмисеңдер. Бу — Кушколак планетасы!

Минем эчкә суык йөгерде. Менә сиңа мә! Ничек кайтам инде мин Җиргә?! Бу бит минем бер генә дә ишеткән-белгән планета түгел. Ай, Венера йә булмаса, Марс булса бер хәл иде. «Кушколак» ди бит...

— Борчылма, — диде «Фырфырфу», минем уйла-

рымны сизенгәндәй.— Үзеңне тәртипле генә тотсаң, Җиргә, бәлкем, кайтып та килерсең әле.

Башкалар янә башларын селкеп алдылар.

— Минем исем — Чипчип, синеке ничек? — диде «Фырфырфу».

— Тәбрис,— дидем мин.— Фамилияне дә әйтимме?

— Анысын әйтмәсәң дә була. Безнең беребезнең дә фамилияләр юк. Исемеңне Тәдрик дидең мәле?

— Юк. Тәб-рис!

— Кычкырма! Нигә ул хәтле кычкырасың? Без пышылдап әйткән сүзне йөз километрдан ишетәбез. Карале, нишләп яланаяк басып торасың син?

— Ничек яланаяк булыйм ди! Киез катаны күрмисең мәллә? — дип аякларга караган идем — чынлап та яланаяк икәнмен. Соң, әле генә бар иде бит. Кызык! Әйтәм аны, аяклар туңа башлады...

Шулвакыт мин уянып киттем.

Юрган идәнгә шуып төшкән икән...

ЯШЕЛ КУЫК

Уенчыклар кибетеннән куык сатып алдым. Ямь-яшелне. Кибеттән чыгуга ук, тирән итеп суладым да куыкны кабартырга тотындым. Әй өрәм, әй өрәм... Яңакларым бер бүлтәя, бер кысыла. Ниһаять, житте—куыгым зур карбыз кадәр булды. Кәтүк җебе белән авызын бәйләргә генә уйлаган идем, Яшел Куык чәрелдәргә кереште:

— Тагын өр, тагын өр! Минем үсәсем килә! Әнә теге болыт хәтле буласым килә! — диде ул, күк йөзендә ак корабны хәтерләтеп, салмак кына йөзеп барган болытка төртеп күрсәтеп.

Мин карышып маташтым:

— Өрмим! — дидем.

— Өрәсең!

— Эт түгел лә мин өрергә!

— Өрәсең, дим!

— Өрмим дигәч, өрмим инде.

— Өрми генә кара! — дип янады миңа Яшел Куык.

Ә мин өрергә уйламадым да. Янап кына, боерып кына эш чыкмасын аңлады, ахры, Яшел Куык — җилдә бәргәләнә-бәргәләнә елый башлады. Елаганнарны күрсәм, түзә алмыйм инде мин — күзләремнән яшь тамчылары атылып чыга. Шуңа күрә тиз генә күз яшьләрен сөртеп алдым да риза булдым.

— Ярый, алайса, өч мәртәбә өрәм. Бүтән ялварып та, ялынып та торма — файдасы булмас, — дидем.

Шулай дип әйтүем булды, Яшел Куык шатлыгыннан сикергәләргә тотынды:

— Урра! Болыт кадәрле булам!

Янә тирән итеп сулыш алдым да авыз эчемдәге тыным беткәнче өрдем — Яшел Куык озыная төште, кыяфәте сыек яшелгә әйләнде.

— Булды — бер! — дидем мин.
Тагын өрдем — Яшел Қуык юанайды.
— Булды — ике! — дидем мин.
Тагын өрдем.
— Булды...
Шарррт!
Яшел Қуык юкка чыкты.

БИШ БАРМАК

Диңгездә кояш, күк йөзендә балыклар йөзгән бер заманда яшәгән, ди, Башбармак, Имәнбармак, Уртабармак, Исемсезбармак һәм Чәнтибармак исемле биш агай-эне. Зәмһәрир суыклар вакытында алар бияләй эчендә гомер иткәннәр. Ә кояшлы, җылы җәй көннә-

рендә аларның торыр урыннары булмаган. Дөрес, күп вакытларын алар чалбарларының кысан кесәләрендә үткәргәннәр. Кич җиткәч, телевизордан «Әлли-бәллибәү» дигән язу күренгәннән соң булган барлык тапшыруларны карап бетергәч кенә йокларга ятканнар бармаклар. Йокы-мазар тәтемәгән чакларда алар кояшта кызынганнар, су коенганнар, әбәкле һәм качышлы уйнаганнар.

Һәр бармакның үзенә генә хас шөгыле булган. Мәсәлән, Башбармак еш кына шапырынырга, мактанырга яраткан. Муенын турайтып, башын тырпайтып, сипкелсез борынын югары чөеп, башка бармакларга кырын гына карап:

— Мин — Башбармак! Мин — Шәпбармак! — дип көнгә кимендә өч-дүрт мәртәбә әйтмәсә, ашаган ризыгы тамагыннан үтмәгән, йокысы йокы булмаган.

Имәнбармак, гадәттә, башкалардан көләргә яраткан. Җемгәдер төртеп күрсәтеп:

— Әй! Сезгә әйтәм! Карагыз әле тегеңә, карагыз! Уф, үләм! Ха-ха-ха... Хи-хи-хи... — дип, һавада сикерәсикерә шаркылдый икән. Көлеп туйгач, кое казырга, әй, түгел лә, борын казырга тотына икән.

Уртабармакның эше ансат булган. Ул башкалар ни кыланса, шулар булып кыланган. Бармаклар үзара сугышканда, кайсы як җиңсә, шул якка авышкан.

Исемсезбармак калын-калын китаплар актарып үзенә исем эзләнүдән башканы белмәгән. Тау-тау китапларны күздән кичерсә дә, күңеленә хуш килердәен тапмаган.

Инде Чәнтибармакка килсәк...

Кул кашыкка йә чынаякка үрелгәндә, Чәнтибармак кыска һәм нечкә муенын булдыра алганчы сузып, башкалардан аерылырга теләгәндәй, читкә каерыла икән. Бөтен белгән сүзе бер дистәдән артмаган.

Аның бик еш кабатлый торган:

— Чүп! Пүчтәк! Хи! Миңа димәгәе! — сүзләреннән һәркем туеп беткән.

Күргәнегезчә, бармакларның бишесенең дә кимчелекле яклары күп булган. Әмма көннәрдән бер көнне бармаклар кинәт кенә уңай якка үзгәреп киткәннәр. Ничек дисезме? Бик тиз дисезме? Сере бик гади аның. Сәлим атлы бер малай, мәктәптән кайтып барганда, күрше кызы Алсуга:

— Мин моннан соң, Алсу, бик әйбәт малай булачакмын, менә күр дә тор! — дип сүз биргән. Һәм Алсуның китап-дәфтәрләр тулы сумкасын кулына алган. Шулвакыт, безнең әлеге бармаклар, үзләре дә сизмәстән, бердәм рәвештә сумка тоткасын җайлап кына кысып тотканнар да салмак кына атлаган Сәлим атлы малайга ияргәннәр.

СӘЯХӘТЧЕ ФИМ-ФОМ, УКЫМЫШЛЫ КӘҖӘ ЯКИ АЛАРНЫҢ АЛДАРСТАН ИЛЕНДӘ КҮРГӘННӘРЕ

Яшәгән, ди, Фим-Фом исемле бер сәяхәтче. Аның аерылмас юлдашы — Мики-Кики исемле укымышлы кәҗәсе булган, ди. Ул кәҗәнең Фим-Фомга ошамый торган бик начар бер гадәте булган: сөйләшкән вакытта да, китап укыган чакта да, берәр тамаша карaганда да өзлексез кәбестә чәйни икән Мики-Кики. Үзе кәбестә чәйни икән, үзе авыз эченнән генә: «Микикики-микики, иң шәп сакал миники...» — дип җырлый икән. Фим-Фом аны кәбестә чәйнәвеннән берничек тә биздерә алмагач, кулын гына селтәгән, ди.

Сәяхәтче Фим-Фом тумышы белән Чынсөйләрстан дигән илдән булган, ди. Мики-Кики белән ул Кәбестән мәмләкәтенә сәяхәт кылган вакытта танышa. Һәм шул

танышкан көннән башлап, алар аерылмас юлдашлар булып киткәннәр, ди...

Алдарстан иленә сәяхәт — Фим-Фом белән Мики-Кикинең бергә ясаган тугызынчы сәяхәте. Моңа кадәр алар Корымстан иленә, Шаушу каласына, Бериснимдәтөчкерәм төбәгенә, Сарыл тавына, Очкылык авылына һәм башка шундый сәер исемле илләргә сәяхәт иттеләр.

Алдарстанда аларга иң беренче очраган кеше Чыбыркысыз Көтүче булды. Хәер, чыбыркысы гына түгел, көтүе дә юк иде бугай аның. Фим-Фом аннан: «Көтүең кая соң синең, туган?» — дип сорарга кыенсынды. «Юк-бар сорау биреп, кешене рәнҗетүем бар», — дип уйлады ул. Мики-Кики кәбестә чәйнәү белән мәшгуль иде. Шуңа күрә ул бу хакта берни дә уйламады. Аның уе башкада иде: «Көтүченең тәмле кәбестәсе юк микән? Сорасам, бирер микән?»

Чыбыркысыз Көтүче сүзгә бик юмарт булып чыкты. Ул иң элек Алдарстанда булган соңгы вакыйганы бәян итте.

— Борчакшыттырам авылының Түбән очында

яши торган тел бистәсе Хөрмиянең әнисенең бертуган апасына чыбык очы кардәш тиешле Гатаулла карт белән бер үк мәдрәсәдә укыган Сәлмән карт улының төпчек малае Фикус олтарайга кило ярым сөтле конфет откан. Шул конфетларны суырып бетергәч, Борчакшыттырам авылының Түбән очында яши торган тел бистәсе Хөрмиянең әнисенең бертуган апасына чыбык очы кардәш тиешле Гатаулла карт белән бер үк мәдрәсәдә укыган Сәлмән карт улының төпчек малае Фикус ни күрсен: моның авызындагы үз тешләре урынына агач тешләр үсеп чыккан! Үсеп тә чыккан ул агач тешләр һәм, яз җиткәнне көтеп тә тормыйча, яфрак ярырга да тотынган. Атна-ун көн дә үтмәгән, һәр тештән кило ярым сөтле конфет җыеп алганнар. Хәзер шул Борчакшыттырам авылының...

Чыбыркысыз Көтүче тәмләп, тәфсилләп сөйли калды, сәяхәтче Фим-Фом белән укымышлы Мики-Кики сәфәрне ары дәвам иттерделәр. Озак бардылар алар, җиде көн, җиде төн бардылар. Һәм, ниһаять, Авызданкошочырам дигән бер калага килеп җиттеләр. Әлеге калада алар мондый бер тамашага тап булдылар. Бик зур мәйданга халык җыелган. Берәүләр кызып-кызып нидер сөйлиләр, икенче берәүләр «Алдыйсың!» дип, өченче берәүләр «Дөресен сөйлисең!» дип кычкыра. «Алдыйсың!» дип тә, «Дөресен сөйлисең!» дип тә ачыргаланып кычкырган бер малайдан сорады Фим-Фом: «Әйтмәссең микән, энекәш, нинди тамаша бу?»

Малай сәерсенеп кенә карады да:

— «Дөресен сөйләүчеләр ярышы» бу, абзыкай, — диде һәм янә «Алдыйсың!», «Дөресен сөйлисең!» — дип кычкырырга тотынды.

Фим-Фом белән Мики-Кики дөресен сөйләүчеләрнең сүзләренә колак салдылар.

Кемдер бер агайның сүзләренә каршы:

— Дөресен сөйләп ялганлыйсың! — дип кычкырды.

— Минем кызым төшендә албасты күргән, — дип сөйли башлады икенче бер кеше. — Кызым әйтә: «Ул җен, әтием, гел сиңа охшаган иде», — ди... Минем сакалга ишарәләве инде кызымның...

— Алдаладың, ярыштан төшеп каласың! — дип кычкырды баягы адәм. — Синең сакалың юк бит!

Теге агайның, чыннан да, сакалы юк иде.

«Мин чыгып сөйләсәм, бөтенесеннән дә уздырачакмын инде», — дип уйлады Фим-Фом. Мики-Кики берни дә уйламады, ул әлеге дә баягы, шул кәбестәсен чәйнәү белән мәшгуль иде. Шулчак аның карашы каршындагы язуга төште. Анда «Чынсөйләрстан иленнән килгәннәр бу ярышта катнаша алмый!» дип язылган иде. Мики-Кики Фим-Фомның кабыргасына тоягы белән төртеп алды.

— Аңлашылды, — диде Фим-Фом. — Киттек, Мики-Кики!

Болар юлларын янә дәвам иттерделәр. Шулай бара торгач, Фим-Фом белән Мики-Кики алдында зур бер елга пәйда булды. Елга аша салават күпере салынган иде. Шул күпергә кердек дигәндә генә, аларның каршында бер карт калыкты.

— Ашыкмагыз әле, илгизәрләр, — диде карт. — Бу салават күпере — гади күпер түгел. Тылсымлы күпер. Моның аша бары тик саф күңеллеләр генә чыга ала. Шәт, сез шундыйлардыр инде. Шикләнмим. Әгәр сез теге ярга чыгарга бик телисез икән, миңа берәр ялган сөйләгез. Шундый итеп алдагыз, мин ышанырлык булсын!

— Бабай, алдап торырга безнең вакытыбыз юк иде шул, — диде Фим-Фом. — Биш минуттан телевизор-

дан Шүрәле турында мультфильм була. Безнең шуңа ашыгуыбыз иде.

Мики-Ҡики, кәбестә чәйни-чәйни, «әйе» дигән мәгънә белдереп, башын селкеде.

Бабай эче катып көлде.

— Мине болай итеп үк алдаганнары юк иде әле! — дия-дия көлде. — Шүрәле дисеңме?! Мультфильм дисеңме? Хе-хе-хе...

Бераздан ул көлүдән туктады да:

— Алдаша беләсең икән, энем, — диде. — Барыгыз, юлыгызга — ак җәймә!

Фим-Фом белән Мики-Ҡики салават күпере аша аргы ярга чыгып киттеләр.

Ә ул көнне телевизорда чынлап та мультфильм булды. Шүрәле турында.

МИКИ-КИ-КИ!

Беркөнне Ҡәҗә-Ҡәҗәләй радиодан ишетте: ниндидер бер кәҗә туксан сигез телдә сөйләшә белә икән. Шушы хәбәрдән соң Ҡәҗә-Ҡәҗәләйнең төн йокылары качты. Силос тәме килеп торган кәбестәне чәйни алмый азапланды, чәйнәгәнен йота алмый интекте. Соңгы араларда шактый мантый башлаган Ҡәҗә-Ҡәҗәләй күзгә күренеп ябыкты — акшарлы мичкә сөяп куелган кисәү таягына әйләнде дә калды. Эшләр болай мөшкелләнсә, Хуҗа Насретдин ишәге кебек җан тәслим кылуың да бар. Шулай да Ҡәҗә-Ҡәҗәләй соңгы чиккә җиттем инде дигәндә генә үзен кулга алып өлгерде. «Мин кемнән ким?! Нишләп әле мин дә башка кәҗәләр телен өйрәнмим? Мин булдыра алмыйм мәллә аны?» — дип уйлады ул.

Ҡәҗә-Ҡәҗәләй, җиң сызганып, чит телләр өйрәнергә кереште. Иң элек ул җирән сакаллы кәҗәләр

телен үзләштерде. «Бу телне мин чәйнәп кенә йоттым»,— дип мактанганнан соң, Кәҗә-Кәҗәләй мыштым кәҗәләр телен өйрәнә башлады. Телнең бусы өйрәнү өчен бераз авыррак булып чыкты. Кәҗә-Кәҗәләй «микокукио» сүзен әйтә алмый интекте. Бу сүзне аңа, һичшиксез, өйрәнергә кирәк иде. Чөнки бу сүз исәнләшүне аңлаткан сүз иде. «Микокукио» — безнеңчә «Сәлам, аңгыра сакал» дигән сүз.

Шуннан соң Кәҗә-Кәҗәләй сөзгәк тау кәҗәләре телен, иркен кыр кәҗәләре телен һәм тагын бик күп, бик күп кәҗәләрнең телен өйрәнде.

Хәзер Кәҗә-Кәҗәләй бик тырышып үз телендә сөйләшергә өйрәнә, дөресрәге, азаплана. Шактый интегә торгач, бер сүзне әйтергә өйрәнде Кәҗә-Кәҗәләй. Ул сүз «Мики-ки-ки» иде.

МӘЧЕ МАЛАЕ ШУКБАЙ

Беренче танышу

Ямьле җәй көне иде. Мәче малае Шукбай каладан авылга, әбисенә кунакка кайтты. Оныгын күргәч, әбисе шундый сөенде инде, шундый сөенде! «Йомшагым минем, наяным минем»,— дия-дия, Шукбайга җылы сөт эчерде, тәмле коймаклар ашатты. Ашап туйгач, нәни мыекларын сыпырып, иреннәрен ялаштырды да Шукбай, әбисенә рәхмәт әйтеп, урамга, мәче малайлары белән танышырга чыгып китте. Үзе белән фотоаппаратын да алды.

Мәче малайлары Шукбайның кайтканын күптән ишеткән булганнар икән. Алар Шукбайны түземсезләнеп капка төбендә көтеп торалар иде.

— Кунак малае, исемең ничек синең? — дип сорады Майлай исемле мәче малае.

— Мырауҗан улы Шукбай! — дип чатнатып җавап бирде Шукбай. Ул шулай чатнатып җавап бирергә мәчеләр бакчасында өйрәнгән иде.

— Озакка кайттыңмы? — Бу сорауны Сармай исемле мәче малае бирде.

— Бер атнадан артык торып булмас! — диде Шукбай һәм өлкән мәчеләр шикелле тамак кырып куйды.— Әти белән Кара диңгез буена ял итәргә барасыбыз бар.

— Фотоаппаратың да бар икән,— диде Майлай.— Әйдә, безне карточкага төшер әле!

— Карточкага төшерә алмый ул,— диде Сармай.— Тасмасы юк бит аның... Хе-хе-хе!.. Безгә мактаныр өчен генә алып чыккан бит ул фотоаппаратын...

— Ник булмасын, бар! — диде Шукбай.— Әйдә, һәммәгезне сурәткә төшерәм. Бер... ике... өч!..

Эскәмиягә утырып та, капка төбендәге бүрәнәләргә ятып та, чирәмгә ятып та сурәткә төштеләр мәче малайлары.

— Карточкаларны кайчан ясыйсың соң? — диде Майлай бераздан.

— Калага кайткач ясыйм мин аларны. Монда минем карточка ясый торган әйберләрем юк,— диде Шукбай.— Ясагач, барыгызга да җибәрермен!

— Миңа икешәрне ясарсың, яме! — диде Сармай.

— Ярар.

Икенче танышу

...Чолан белән танышып йөргәндә, Шукбай кемнеңдер карашын тойды. Артына борылып караган иде, агач кисмәк артына поскан нәни генә бер җан иясен күреп алды.

— Син кем? — дип сорады Шукбай дер-дер килеп торган әлеге җан иясеннән.

Җан иясе кисмәк артына тагын да елыша төште дә:

— Мин... мин... мин... Чәпчи булам... Тычкан малае...— диде.

Шукбайның тере тычканны беренче мәртәбә күрүе иде. Моңарчы тычканнарны ул телевизордан гына күреп белә иде. Аннан соң, «Батыр тычкан маҗаралары» дигән бик матур рәсемле китапта күргән иде бугай аларны. Һе, менә нинди була икән ул тычкан, тере тычкан!

— Ә син кемнән куркасың болай? Әллә миннәнме? — диде Шукбай.

— Ә... ә...йе, с...сс...сссин-нән! — дип чыелдады Чәпчи.

— Мин шулай бик куркынычмыни?

— Ю-ю-юук... әй... кур... кур... кыныч!

— Курыкма. Минем беркемгә дә тигән юк,— диде Шукбай.

Чәпчи тынычланды.

— Менә, кара, Чәпчи, минем күзләр ялганчы мәче баласыныкына охшаганмы?

— Охшавын охшамаган да...

Шулчак әллә каян гына Чәпчинең әнисе килеп чыкты да, тычкан малаен эләктереп, юкка да чыкты. Шукбайга Чәпчинең: «Әйбәт малай ул, әнием!» — дигән сүзләре ишетелеп калды.

«Кызык,— дип уйлады Шукбай,— тычканнар нигә миннән куркалар икән? Әбиемнән сорыйсы булыр...»

Шукбай балык тота

«Иртәгә китәм инде»,— дигән көнне мәче малайлары Шукбайны балык каптырырга Ялтырап Ят елгасына алып киттеләр. «Безнең елгада әллә нинди зур балыклар бар!» — диде Майлай. Сармай да мактанасы итте: «Бервакыт мин иң зур эт кадәрле шыртлака каптырдым, беләсең килсә!» — диде. «Балык шулпасыннан авыз итәргә авылның барлык мәчесе җыелган иде!» — дип тә өстәмәкче иде дә, Майлайның усал карашын тоеп, «Качып кына котылды»,— дию белән канәгатьләнде.

Көн кояшлы иде. Әмма шуңа да карамастан, мәче малайлары бер генә балык та каптыра алмады. Кая ул Сармай тота язган эт кадәрле балык каптыру, тычкан тәпие хәтле маймыч та эләктерә алмадылар алар. Күңелсезләнеп, кайтып китәргә генә җыенганда, Шукбай әйтә куйды:

— Соңгы тапкыр каптырып карыйм әле,— диде һәм кармакка җим саплап, суга ташлады.

Бераздан калкавыч селкенгәндәй итте.

— Чиртә бит, чиртә бит,— дип сикергәләргә тотынды Сармай.— Тартып чыгар инде тизрәк, тартып чыгар кармакны! Качырасың бит балыкны!

— Ашыкма, Шукбай, ашыкма,— диде Майлай.— Мин әйткәч алырсың... Хәзер... Әйдә, тарт!

Тартуын тартты Шукбай, әмма кармак су төбендә өзелеп калган иде.

— Үзем күрдем! — дип бии-бии сөйләргә тотынды Сармай.— Шу-у-ундый зур балык иде. Теге... мин тота язган балык кадәр иде. Әллә шул балык булды микән?! Әйтәм бит, бик көчле, хәйләкәр балык иде ул!

— Балык түгел иде ул, Сармай, шыттырма! Тамыр иде! — диде Майлай.

Шукбай дәшмәде.

Хат

Шукбай калага китте. Әбисе «Тагын кайт, бәбкәем!» — дип яулык чите белән күз яшьләрен сөртеп, елап калды. «Кайтырмын, әбием!» — диде Шукбай. «Калага кайту белән хат язармын!» — дип тә өстәде...

Менә бүген Шукбайдан хат килде. Әбисенә бер кочак сәлам җибәргән. Майлай белән Сармайга да кү-үүп итеп сәлам әйтергә кушкан. Чоландагы Чәпчине дә онытмаган. Аңа, хатка салып, кипкән бодай бөртекләре җибәргән.

Майлай белән Сармайны иң сөендергәне — фотокарточкалар булды. Шундый матур төшкәннәр сурәткә. Үзем күрдем. Майлай белән Сармай бер миңа да бүләк иттеләр ул сурәтне. Артына мәче телендә «Истәлеккә — бездән» дип язылган иде. Менә шул.

КИКРИКҖАН БЕЛӘН БҮРТӘЙ МАҖАРАЛАРЫ

Бүген-бүген заманда яши иде Кикрикҗан дигән әтәч малае белән Бүртәй исемле үрдәк малае.

Көннәрдән беркөнне, ишегалды буйлап сәяхәт кылып йөргәндә Кикрикҗан Бүртәйгә болай диде:

— Бүртәй, беләсеңме, дөньяда кем батыр? Мин батыр! Беләсеңме, кем кыю? Мин кыю!

— Шулай, Кикрикҗан, шулай! — диде үрдәк малае Бүртәй. — Синнән дә батыр, синнән дә кыю бүтән беркем дә юк!

Бүртәй Кикрикҗанның мактанчык икәнен белә иде, ләкин ул: «Кикрикҗан, мактанма инде», — дияргә базмады. «Әйдә, мактансын. Мактану аңа килешә», — дип уйлады ул...

Кикрикҗан, ишегалды буйлап байтак вакыт һаваланып йөргәч, үзен күзәтеп торган Бүртәй янына килде дә болай диде:

— Әйдә, Бүртәй, урманга барабыз!

— Ни калган анда безгә? — диде Бүртәй.

Кикрикҗан кукраебрак басты да:

— Төлке тотарга барабыз! — диде.

— Төлке үзебезне тотмасмы соң? — диде Бүртәй, курку катыш шикләнеп.

— Мин барында курыкма! — диде Кикрикҗан. — Теләсәм, бүре дә тота алам мин!

Бүртәйгә:

— Син батыр шул, Кикрикҗан... — диюдән башка чара калмады...

Киттеләр болар урманга, киттеләр болар, бара торгач, бер инешкә барып җиттеләр болар. Басма аша аръякка чыкмакчылар иде болар — басма җимерек булып чыкты. Нишләргә?

— Теге якка чыгуның җаен таптым! — диде Кикрикҗан.

— Йә, әйт тизрәк! — диде түземе төкәнгән Бүртәй.

— Башта мин сикереп чыгам, аннан син...

Шулай диде дә Кикрикҗан сикерде. Сикерүен сикерде, ләкин инешнең нәкъ уртасына чупылдап килеп төште.

Кикрикҗан суда чәбәләнә:

— Ки-ке-рик... а-а-а... а-а...

Камыш арасында бакалар хихылдап утыра:

— Ха-ха-ха... хи-хи-хи...

Көмеш балыклар судан очып чыгалар да янә суга чумалар...

Бүртәй кинәт Кикрикҗанның йөзә белмәгәнен исенә төшерде дә суга кереп Кикрикҗанга таба ашыгаашыга йөзеп китте.

Тәмам хәлсезләнгән Кикрикҗанны ничек кирәк алай аркасына утыртты да Бүртәй аргы ярга таба ашыкты.

Бакаларга кызык: алар һаман хихылдый. Балыклар да судан очып чыгалар да суга чумалар...

Ярга чыгып баскач, Кикрикҗанга хәл керде:

— Җил каршы исмәсә, сикереп чыга идем инде мин! — диде.

Бүртәй, аның сүзен куәтләгәндәй:

— Инеш тә киңәеп киткәндәй булды шул, — диде.

Алар янә киттеләр, бара торгач, урманга да барып җиттеләр.

Кинәт Бүртәй, нәрсәдәндер куркып, баруыннан туктады.

— Анда... алда... нидер бар! — дип кычкырып җибәрде ул.

Кикрикҗан да куркудан дерт итеп куйды. Әмма куркуын сиздермәскә тырышты.

— Мин барында курыкма, Бү... Бү... Бүртәй! — диде ул.

Ауган агач артыннан энәле туп тәгәрәп чыкты.

Җикрикҗан арткарак чигенде дә:

— Мондый тупны... беренче күрүем...— диде.

— Минем дә...— диде Бүртәй.

Җикрикҗанга кинәт кыюлык иңгәндәй булды.

— Тибеп җибәр шуңа, Бүртәй! Юл өстендә тормасын!

— Син үзең шәп тибәсең бит, Җикрикҗан,— диде Бүртәй.

Җикрикҗан әлеге тупка тибеп тә җибәрде, «һай, тәпием!» — дип уфылдый да башлады.

Туп дигәннәре кинәт ниндидер җанварга әйләнде.

— Ке...ке...кее...кем син? — диде Җикрикҗан.

— Минме? Мин — керпе малае Энәкәй! — дип чатнатып җавап кайтарды әлеге җанвар.

— Керпе малае Энәкәй?! Без бит сине туп дип уйладык. Гафу ит инде безне, Энәкәй! — диде Бүртәй.

Җикрикҗан авырткан тәпиен нәни канатлары белән сыйпаштырып алды да Энәкәйгә сүз катты:

— Нишләп йөрисең монда, Энәкәй? — диде.

— Урман базарына бара идем. Алма алырга!

— Ә без, Җикрикҗан белән икәү, төлке тотарга барабыз! — дип мактанасы итте Бүртәй.

— Төлке үзегезне тотмагае! — диде керпе малае Энәкәй.— Карагыз аны, сак йөрегез!

— Мин барында курыкмагыз,— диде Җикрикҗан.

Әтәч малае Җикрикҗан белән үрдәк малае Бүртәй, керпе малае Энәкәй белән саубуллаштылар да юлларын дәвам иттерделәр.

Шактый баргач, шактый арыгач, алар бер матур аланга килеп җиттеләр. Шулчак ни күзләре белән

күрсеннәр — алан уртасында бер савытка тәмле-тәмле ризыклар өеп куелган.

Җикрикҗан түшен агалап алды да:

— Шәп булды әле бу! Ашыйсы да килгән иде...— диде.

— Минем дә карын ачкан иде,— диде Бүртәй.

Кинәт җир убылгандай булды. Җикрикҗан белән Бүртәй тирән бушлыкка очтылар...

— Бе-бе... без кайда? — диде Җикрикҗан, бераздан исенә килгәч.

— Бе-бе... белмим,— диде Бүртәй.

Югарыдан ниндидер тавыш ишетелде. Бераздан тавыш хуҗасы үзе дә күренде.

— Эләктегезме, тәмлекәйләрем минем? Хи-хи-хи! — диде ул.

— Си... си... син кем? — диде Җикрикҗан, дер-дер калтырап.

Җикрикҗанның әлеге җанварны беренче мәртәбә күрүе иде.

— Минме? Ха-ха-ха... Минме? Хи-хи-хи... Мин Төлке Төләнтәй булырмын!

Җикрикҗан, суыктан туңгандай, бөрешеп, куырылып куйды. Бүртәй аны-моны сиздермәде.

— Син хәзер нишләмәкче буласың инде, Төләнтәй дус? — диде хәйләкәр Төлкенең күзләренә туры карап.

Төлке Төләнтәй эчен тотып көләргә тотынды:

— Төләнтәй дус, диме?! Ха-ха-ха... Сорап торган була тагы! Хи-хи-хи... Уф, үләм!..

Бүртәй Җикрикҗанның колагына пышылдады:

— Бер-бер хәйлә уйлап табарга кирәк...

Төлке Төләнтәй көлүеннән туктады да:

— Сине, Кызыл Җикрик, хәзер ашыйм,— диде.

— Башта безне чокырдан чыгар, Төләнтәй,— диде Бүртәй. Аның башына бер хәйлә килгән иде.

— Ә сине, Бакылдык, кичкә кыздырып ашармын!

— Ашасаң ашарсың, Төләнтәй. Тик безне бу чокырдан чыгара гына күр. Юкса, без монда тончыгып үләбез...— диде Бүртәй.

Төлке аларга ботаклы озын таяк сузды:

— Менегез әйдә, тәмлекәйләрем! Җәһәтрәк булыгыз!

Кикрикҗан белән Бүртәй, ниһаять, өскә менеп җиттеләр. Төлке Төләнтәй иреннәрен ялмап алды.

— Ашасаң ашарсың инде, Төләнтәй,— диде янә Бүртәй.— Тик безгә, Кикрикҗан белән икебезгә, соңгы тапкыр биеп калырга рөхсәт ит!

— Биеп калыгыз, тәмлекәйләрем. Тик тизрәк булыгыз!

Кикрикҗан белән Бүртәй бер урында талпынаталпына биегәндәй иттеләр. Бүртәй кинәт иелде, аның аркасына Кикрикҗан утырды һәм алар һавага күтәрелделәр...

Төлке исенә килгәндә алар шактый биектә иде инде.

— Ашың тәмле булсын! — дип кычкырды Кикрикҗан.

Арлы-бирле бәргәләнгән Төләнтәй аларга йодрыгын селкеде.

— Авылга кайтабыз, Кикрикҗан! — диде Бүртәй.

Кикрикҗан аның тавышын ишеттеме-юкмы, белгән юк, әмма ул Бүртәйгә болай диде:

— Төлкене шәп алдадык, име, Бүртәй?

Бу вакытта алар авылга якынлашып киләләр иде инде.

ЧЫК, КОШЧЫК ҺӘМ КОЯШЧЫК

Иртән күзләремне ачарга да өлгермәдем, колагыма әбиемнең ягымлы тавышы ишетелде:

— Улым, тор, чык төшкән,— диде ул.— Бар, тышка чык!

Чынлап та чык төшкән икән! Ямь-яшел үлән йөзләрендә, чәчәкләр таҗында җем-җем итеп чык бөртекләре яна. Мин шундый искиткеч гүзәллеккә сокланып торганда, миннән ерак түгел генә җемелдәп янган эре чык тамчысы янына бер кошчык төшеп кунды.

Кошчык әлеге матур чыкны йотарга тели иде бугай. Ул нәни томшыгы белән чыкка таба иелде.

Менә хәзер чыкны йота инде... Чык әрәм була инде, дип уйларга да өлгермәдем, кошчык башын күтәрде.

— Әй, малай,— дип эндәште ул, минем тарафка борылып.— Кил әле монда. Кояшчык күрсәтәм.

Мин, кошчыкның сөйләшә белүенә хәйран калып, авызымны ачып тора бирдем.

— Кил, кил,— диде кошчык.— Курыкма. Нәниләргә тимим мин.

«Һи, мактанчык,— дидем мин эчемнән генә.— Нәниләргә тимим, имеш. Булса булыр минем йодрык кадәре... Сөйләшүен генә күр!»

Шулай да кошчык янына килдем. Һәм эре генә:

— Күрсәт, әйдә, кояшчыгыңны! — дидем.

— Күрмисең мәллә син?! — дип гаҗәпләнгән булды кошчык.— Менә бит! — Күз карашымны битараф кына әле чыкка, әле чыктагы кояшчыкка төшердем. Һәм шундый матур яктылыкны күреп телсез-өнсез калдым. Энә очы кадәр генә яктылык! Үзе йөзеп йөри! Төрле төскә керә! Мату-у-ур!

Минем дә, кошчыкның да шатлыгы дөньяга чәчрәп

чыкты: кошчык үзләренчә биергә, мин кул чәбәкләргә тотындым...

Күпмедер вакыт узгач, килеп, әлеге кошчыкка карадым һәм... Менә сиңа мә! Кояшчык та, чык та юк иде.

Ул гына да түгел, башка чыклар да эзсез юкка чыкканнар иде.

— Чык менгән! — диде күңелсезләнеп калган кошчык.

— Ничек инде... менгән? Кайчан? Нигә? — дип үзем дә сизмәстән бер-бер артлы сораулар тездем.

— Менгән инде. Кояш алган. Без күрмичә калдык менә, — диде кошчык.

— Их! — дип көрсенеп куйдым мин.

— Ярый, күңелеңне бик төшермә әле син, — диде бераздан соң кошчык. — Иртәгә иртәрәк чык. Бергәләп кояшчыкка карап сокланырбыз.

Мин, ризалык билгесе итеп, башымны кактым һәм: «Иртәгә чык төшсә ярар иде, иртәгә кояш чыкса ярар иде», — дия-дия өйгә таба атладым.

КӘҖӘ УГЫЛЫ КӘҖӘМИ

Борын-борын заманда түгел, безнең-безнең көннәрдә, сезнең-сезнең көннәрдә, минем-синең заманда яшәгән, ди, яшәгән Кәҗә угылы Кәҗәми.

Бик матур гына яшәп, гомер итеп яткан көннәрнең берсендә Кәҗә угылы Кәҗәми абзар-курадагыларга, ягъни мәсәлән, бәрәннәргә, бозауга әйтеп ташламасынмы:

— Минем сезнең белән яшисем килми. Мин башка җиргә китәм! — дип.

Бәрәннәр дә, бозау да бу хәбәрне ишетеп аптыраган, әлбәттә.

— Син нәрсә, Кәҗә угылы Кәҗәми, җүләрләндеңме әллә? — дигәннәр алар Кәҗә угылы Кәҗәмигә.— Безнең белән бер абзар-курада яшәмичә кем белән яшисең тагы?

— Бәәлдәмәгез әле, мөгрәмәгез әле! Үзем белермен мин кем белән яшәргә! — дигән дә Кәҗә угылы Кәҗәми, абзар-курадан чыгып киткән.

Иң әүвәл ул бакалар янына барган. Барган да, судан башларын чыгарып чурылдашкан бака малайларына әйткән:

— Мин сезнең белән яшим! — дигән.

— Безнеңчә җырлый беләсеңме соң? Әгәр белсәң, яши бир, әйдә,— дип чурылдашкан бака малайлары.

— Беләм, беләм! — дигән Кәҗә угылы Кәҗәми.— Мә-кә-кә-кә-кәк! Мә-кә-кә-кә-кәк!..

Бака малайлары эчләрен тотып көләргә тотынганнар:

— Бака-ка-ха-ха-ха... Бака-ки-хи-хи!.. Син безнеңчә җырлый белмисең бит!

Шуннан соң Кәҗә угылы Кәҗәми каргалар янына

килгән. Килгән дә агач ботагына кунган килеш карКылдашкан карга балаларына болай дигән:

— Мин сезнең белән яшим. Мин каргача жырлый беләм!

— Йәле, йәле, җырлап күрсәт әле безгә! Тыңлап карыйк әле без Кәҗә малаеның җырлаганын,— диешкән карга балалары.

— Ми-кә-кә-кәрр!.. Ми-кә-кә-кәрр! — дип көчәнә-көчәнә җырларга тырышкан Кәҗә угылы Кәҗәми.

— Кар-рр!.. Кар-ррр! Ка-ка-ха-харрр!! — дип каргылдаша-каргылдаша көлешкән карга балалары.— Юк, Кәҗә угылы Кәҗәми дус, син безнеңчә җырлый белмисең...

Шуннан соң Кәҗә угылы Кәҗәми этләр янына киткән. Бара торгач, килеп җиткән бу болар янына.

— Ни йомыш? — дигән этләр, Кәҗә угылы Кәҗәмине күрүгә.

— Мин... Мин... Минем сезнең белән яшисем килә... Мин этләр кебек җырлый беләм! — дигән Кәҗә угылы Кәҗәми.

— Йәле, җырлап күрсәт әле! — дигән аңа этләр.

— Ми-ки-ки-ки-кәү! Кәү!.. Ми-ки-ки-ки-кәү-кәү!..— дип өреп, түгел лә инде, җырлап маташкан Кәҗә угылы Кәҗәми.

— Һау-һау-һи-һи-һи!.. Һау-һау-һау-һи-һи-һи!..— дип бот чабып көлгән этләр.— Син безнеңчә җырлый белмисең бит, Кәҗә угылы Кәҗәми дус!

Шуннан соң Кәҗә угылы Кәҗәми дуңгызлар янына килгән. Килгән дә әйткән:

— Мин сезнең белән яшим! — дигән.— Мин дуңгызча бик шәп җырлый беләм! Тыңлап карагыз әле.

Шулай дигән дә Кәҗә угылы Кәҗәми, пычрак

күлләвеккә — дуңгызлар чупырдап яткан суга кереп тә утырган.

— Ми-ки-ки-мы-кы-рык!.. Ми-ки-мы-мыр-мырык! — дигән ул.

— Мыррыйк! Мыррыйк! Мыррыйк-хи-хи! — дип көлгән дуңгызлар.— Син безнеңчә җырлый да, безнең шикелле пычракта ауный да белмисең бит. Кит моннан, дуңгызларны көлдереп йөрмә!

Шулай дип чинашканнар да дуңгызлар, пычрак күлләвектә рәхәтләнеп казынуларын дәвам иткәннәр.

Кәҗә угылы Кәҗәмигә туган өенә — абзар-курага кайтудан башка чара калмаган.

— Ми-ки-ки-ки... ми-ки-ки-ки... кай-кай-кайттым! — дигән ул абзар-курада тәмләп кенә ризык чемченеп, ял итеп яткан бәрәннәргә, бозауга.— Минем сезнең белән яшисем килә!

Шул көннән бирле ул үзенең әүвәлге дуслары белән гомер итә, ди.

ЮРИСҮРИЧҮП

Борын-борын заманда яшәгән, ди, бер җан иясе.

Кошларга да, җәнлек-җанварларга да, су хайваннарына да охшамаган булган ул. Җирдә дә йөрмәгән, суда да йөзмәгән, күктә дә очмаган. Елан кебек тә шуышмаган, ятмаган да, тормаган да, утырмаган да — бары тик яшәгән генә.

Аның хәтта исеме дә булмаган.

Шуңа күрә мин аңа үзем исем куштым.

Юрисүричүп, дип. Исеме шәп бит, ә?!

Юрисүричүп... Юрисүричүп...

Әгәр берәрегез кайда да булса, кайчан да булса менә шул Юрисүричүпне очратса, миңа әйтерсез әле, яме?

Кызык бит, нindирәк җан иясе икән ул?

КӨЗГЕ КЫЙПЫЛЧЫГЫ

Һәркемнең матур буласы килә. Хәер, матур буласы килү бер нәрсә, ә менә матур булырга тырышу?! Анысы инде, дускайларым, икенче нәрсә! Көзге яныннан бер дә китми торган бер кызыйны беләидем мин. Шул кыз көн бизәнә иде, төн бизәнә иде, исемнәрен мин белеп бетермәгән әллә нинди иннек-кершәннәргә, иcлемайларга «коена» иде. Өйдә бер эш тә эшләми. Әнисе ух-вах килә. Тегендә чаба, монда йөгерә... Ә бу? Бу — Көзге каршында утыра. Бизәнә. Беркөнне көзгедәге сурәтенә бик текәлеп карап утырды-утырды да бу, яшелле-зәңгәрле тавышлар чыгарып җыру сузып җибәрде:

Мин матур, мин чибәр!
Мин гүзәл, мин сылу!
Минем кебекләр бүтән
Бу дөньяда юктыр ул!
Мин чибәр...

Сабыр гына тыңлап торды-торды да Көзге, үзүзен тыя алмыйча:

— Син бик ямьсез кыз! — дип әйтеп ташлады моңа.

...Мин мату-у-ур...

Кызыкай телсез-өнсез калды. Аның булган матурлыгын шул мизгел эчендә яңгыр юып алдымыни!

— Ә син... ә син...— дип нидер әйтмәкче иде кызыкай...

— Мин — Көзге! — диде аңа Көзге тыныч кына.

— Юк, син Көзге түгел, син — җүләр! — дип чәрелдәде кызый һәм, ярсуына чыдый алмыйча, кулына эләккән ислемай шешәсен Көзгегә ыргытты.

— Көзгегә үпкәләмә! — дип кычкырып өлгерде Көзге һәм, вак-вак кыйпылчыкларга таркалып, чылтырап идәнгә коелды...

Мин — менә шул Көзгенең бер Кыйпылчыгы.

Урдәк урәтник...

Кичә-кичә заманда,
Бүген-бүген заманда
Һәм иртәгә заманда,
Һәм берсекөн заманда
Яшәгән, ди, яшәгән...
Тукта, кем соң яшәгән?
Әйтмим, үзең бел әле;
Һәм энеңә-сеңлеңә
Әкият итеп сөйләле...

ӘКИЯТ БОТКАСЫ

Гаҗә-ә-әп!

Кемнәр генә уйлап чыгара икән бу әкиятләрне, ә?

Әби әйтмешли, башлы кешеләр бар да инде дөньяда, име?

Уйнарга да чыкмыйча, бөтен каникул буена гел әкият кенә укып яттым өйдә. Бигрәкләр дә кызык нәмәрсә икән ул әкият дигәннәре! Әкәмәт инде менә. Ниндиләре генә юк ул әкиятләрнең!

Сыңар күзле пәриләр турында дисеңме, җиде башлы пиратлар турында дисеңме, авызыннан ут чәчеп торган Чикыл баласы Нуяклар, битен-кулын юарга иренгән Нечкәбилләр, бал ташучы Мойдодырлар турында дисеңме, сертотмас Кирлемәннәр, алдар Шомбайлар, синьор Помидорлар, тычкан баласы Чиполлинолар турында дисеңме...

Әй ул Чиполлино турындагысын укыгандагы көлүләрем! Эчләрем катып бетте. Үләм дип торам. Ашарга утыргач та ашап кына булмый бит, малай. Гел көләсе килә...

Менә ул Чиполлиноны бер Нупогоди куа. Артыннан инде. Чиполлино куян кебек чаба — тоттырмый тегеңә.

— Һиннәй-лүк! Һиннәй-лүк! — дип үчекли-үчекли чаба.

Нупогоди аның артыннан сыптыра. Тоткач, тәмләп ашамакчы була ул Чиполлиноны.

— Мин өч көн ашамадым синең аркада,— ди,— әйдә, мин сине ашыйм, Чиполлино! — ди.

Чиполлино тегеңәргә телен чыгарып күрсәтә дә — һоп! — катык шешәсенең эченә кереп чума. Мескен Нупогодиның күзләреннән җиде-сигез яшь бөртеге атылып чыга шундук, авыз читеннән селәгәйләре агып

төшә. Бик тә ашыйсы килә бит инде аның, котырып. Өч көн ашамыйча торып кара әле син менә. Үзең нишләрсең микән? Шул шул!

Шуннан соң...

Кай төштә калдым әле? Ә... әйе... ашамакчы була бу бер савыт вәринҗәне. Карлыганныкын түгел. Кура җиләгенекен. Кура җиләгенеке тәмле була. Әйе...

Кая калган идем әле? Ә... Шуннан соң Карлсонга әйтә бу: әгәр дә мәгәр, ди, минем олы абыемны кабат кеше итмәсәң, ди, мин синең җиде башыңны да чабып өзәм, ди. Куркып кала инде теге, билгеле. Моның алдына тезләнеп ялвара башлый бу: фәлән-төгән, ди, үтермә генә, үтермәсәң — ярты байлыгымны бирәм, ди. Аңа гына риза булмасаң, бердәнбер кызымны ал, әнә, ди. Шуннан Карлсон Үги кызны чакырып китерә дә үз янына, әйтә: шулай-шулай, ди, фәлән-фәсмәтән, ди, менә бу Белмәмеш сине сорап килгән, ди. Ярты байлыгым белән бергә мин сине аңа бирәм, ди. Бирә ул шулай итеп. Ә Алдарга шул гына кирәк тә! Тиз генә төпсез капчыгына тегенең ярты байлыгын тутыра да — әллүк! — кеше-мазар күргәнче дип, бакча артыннан гына өенә элдерә...

Юлда моңа бер шалкан очрый. Синьор Шалкан. Исәнләшәләр болар. Шомбай әйтә:

— Бай әфәнде, мин сезгә хезмәтче булып ялланыр идем,— ди,— бала караудан курыкмыйм, ди, колонкадан су ташый алам, ди. Тагын әллә нәрсәләр эшли алам ди инде шунда. Тик бер шартым бар, бай әфәнде, ди бу, өегездә тебелизор булса гына эшләргә риза, ди. Билгеле инде, байның яман да ачуы килә моңа. Җикеренә башлый. «Син — ахмак! — ди.— Синең белән уйнамыйм мин мәңге,— ди.— Машинаң үзеңә булсын, саран тәре»,— ди. Шулай ди дә, бераз еламсырап, китеп бара...

Ә-ә-ә... Иң кызыгын әйтергә онытканмын икән әле. Чөгендер чәчкән әби турындагысын. Менә, ичмасам, анысы кызыкның да кызыгы! Туктале, әби чәчәме соң әле ул чөгендерне әллә бабаймы? Их, хәтердән чыккан! Онытылган! Юкса, кичә генәме шунда, әллә өченче көн генәме укыган идем бит! Сезгә хәзер әби чәчкән, дисәм, ялганлавым бар. Бабай чәчкән, дисәм, әбине кая куясың? Әби хәтле әби! Уенчык түгел бит ул шкаф тартмасына салып куярга...

Юк, болай булмый. Бу әкиятне мин сезгә иртәгә сөйләрмен. Укып килгәч. Хәзер сөйләсәм, буталып бетәрмен дип куркам...

Җенем сөйми укыган китапларын бутап-ялганлап сөйләүчеләрне!

МИН ЧӘЧТЕМ КИШЕРНЕ!

Теге әкиятне укып чыктым бит мин, малай. Чөгендер турындагы. Чәчкән кешесен ачыклагач, бик әйбәтләп сөйләрмен, дигән идемме? Дигән идем. Белдем, ачыкладым. Дөрес, ул әкияттә шалкан турында сүз бара. «Шалканны бабай чәчә»,— диелгән анда. Алай түгел. Язучы кеше бутаган. Ялганлаган. Шулкадәр ялганлыйм дигәч тә инде...

Бик беләсегез килсә, мин чәчтем аны! Шалканны

түгел, әлбәттә. Чөгендерне дә түгел. Кишер чәчтем мин. Былтыр! Ул вакытта бабай, гомумән, өйдә түгел иде: әллә күрше авылдагы бер танышы янына киткән иде — хәтердә калмаган инде. Минем хәтле өч малай бөркәнерлек зур тун кигәне, кеткелдәп көлә-көлә, ат чанасына утырганы хәтердә калган калуын...

Кыскасы, мин чәчтем кишерне. Иренмәдем, тырыштым. Кишер чәчәр алдыннан түтәлне биш мәртәбә казыдым, тырмаладым — туфракны мамык иттем. Ул су сибүләрем! Беләгем өзелеп төшә дип торам. Ике кулына ике дәү чиләк тотып, суны колонкадан әле энем ташый, мин сибәм — чәйнек чаклы ләйкә белән. Әле мин сибәм, энем ташып тора. Әйтәм бит, көнгә кырык бер чиләк суны кишергә сибә-сибә, кулларымның хәтта агач кашык тотарлык та хәле калмый иде...

Әкияттә генә ул шалкан бик тиз үсә. Үзе үстергән кеше генә белә аның ничек үскәнен. Әкиятне язган кешене әйтер идем инде, шулкадәр ялганлыйм дигәч тә... Бигрәк инде...

Ел буе карап үстердем мин ул кишерне. Әкияттәге шалкан кебек дәү булмады, әлбәттә. Чынлыкта алай булмый ул. Тукмактан аз гына юанрак, зуррак булды. Әле тагын үсәргә хуты бар иде. Шуңа күрә, кишерне кабат үз чокырына күмеп куйдым...

Беркөнне диванга чумып кына мультик карап ята идем, тыштан әби әсәренеп керде.

— Улыкаем,— ди,— бабаң белән икәү теге кишерне йолыкмакчы идек тә, безнең генә көч җитәрлек түгел икән! Булышмассың микән, бәбкәм?

Мин, әлбәттә, шундук сикереп тордым. Берәр эшмазар кушсалар, ялындырып маташмыйм инде мин...

Чыксам... телсез калдым. Әби белгәннәрен укый башлады. «Әстәгым фирулла...» — ди. Әллә ниләр әйтерсең. Соң, мин чәчкән теге кишер, багана юанлы-

гы булып, кисәк кенә үскән дә безнең авыл өстеннән генә күрше авылга таба агып баручы бер болытка килеп төртелгән.

— Менә кишер бу, ичмасам! — дип бакчаны яңгыратып кычкырдым мин.— Бабай кая соң әле, бабай?! Күрсен иде менә мин чәчкән кишерне!

Башымны горур тотып, әбигә борылып карыйм. Карасам, йөзе ап-ак әбинең! Авызын көч-хәл белән генә кыймылдатып:

— Бабаң... кишер сабагына... ябышкан бит... Әнәтерәк! — диде ул.

Күк йөзенә текәләм. Бәй! Кит аннан! Тизрәк! Егылып төшкәнче коткарырга кирәк бабайны!

Тиз генә баскыч алып килдем дә, кишергә сөяп, югары үрмәләдем. Сабантуйларда ел саен багана башына менеп әтәч алып төшүнең файдасы тиде: «ә» дигәнче бабай янында идем инде. Бабайның бер сүз әйтерлек хәле калмаган. Уң кулы белән кишер сабагын чытырдатып кыскан, сул кулы белән болытның калкыбрак торган бер читенә тотынган...

— Бабакаем,— мин әйтәм,— хәзер, көтеп тор инде бераз гына! Кранда эшләүче Габдерәшит абзыйны алып киләм!..

...Бабайга өч көннән соң гына хәл керде. Теге кишерне моторлы пычкы белән ярты көн турагач, берничә бүкәнен сыгып караган идек — ике чиләк суы чыкты. Шуны эчкәч кенә адәм рәтенә керде минем бабай. Өч ел буе ашадык кишерне. Кинәндек тә соң! Күрше-күләнгә дә бераз авыз иттердек...

Ату, язганнар анда... әкияттә... Шалкан, имеш! Бабай чәчкән, имеш! Тычкан килгәч кенә тартып чыгарганнар, имеш, шалканны!..

Язалар да инде. Ялганлыйм, дигәч тә...

Җенем сөйми ялганчыларны!

ШҮРӘЛЕ АБЗЫЙ ШҮРЛӘДЕ

Яңа елның борын төбенә килеп терәлгән чагы иде. Мәктәп директоры Галләмов абый үз кабинетына чакыртып алды мине.

— Әйдәле, күрсәт бер егетлегеңне,— диде Галләмов абый,— мәктәпкә бик шәп бер чыршы алып кайт әле урманнан!

Минем ялындырып маташмаганны беләсездер инде, шундук ризалаштым.

— Хәзер үк алып кайтыйммы, Галләмов абый?— дидем мин.— Әллә бераздан соңмы, Галләмов абый?

— Үз ихтыярыңда, дустым,— диде Галләмов абый.— Әмма иртәгә мәктәптә булса яхшы булыр иде.

— Күңелегез тыныч булсын, Галләмов абый,— дидем мин.— Кушылган эшне җиренә җиткереп, намус белән башкарып чыгармын, Галләмов абый!

— Миңа карата булган ышанычыгызны акларммын, Галләмов абый,— дип тә өстәдем.

Әйе, әйе, бернинди каушаусыз, бернинди тотлыгусыз шулай дип әйтеп әйттем.

Галләмов абый минем көчле кулны кысты, баһадирларныкы шикелле җилкәмнән үз итеп сөеп, миңа хәерле юл теләде.

— Иптәшкә берәр малайны да ал үзеңә,— диде Галләмов абый.

— Урманга утын белән бармыйлар инде, Галләмов абый,— дип җиффәрдем мин эре генә.— Бездәйләргә килешеп бетмәс юеш танауларны ияртеп йөрү!

Киттем ат чанасы кадәр зур чана тартып. Әле сукмак буйлап элдертәм, әле бил тиңентен көрт ерып барам. Бер утыз-утыз ике минут чамасы вакыт үткәндер үтсә — килеп җиттем урманга. Шундук бик матур бер чыршыга юлыктым. Андый чыршыны сезнең төштә

дә күргәнегез юктыр әле. Чанадан балтаны ал... ыйм дисәм,— балта юк. Онытылган. Алырга онытканмын...

Йөрим шулай чыршы тирәли әйләнеп. «Ничекләр генә апкайтырга соң моны?» — дип баш ватам үзем. Шулчак күрәм: каршыдагы куак артыннан бер ал... ал... басты калкып чыкты. Иреннәрем кыймылдаганын сизәм, ә үзем тамчы да курыкмыйм. Кил, мин әйтәм, якынрак кил, алай-болай тияргә уйласаң... Хәер, мин сине балтасыз да бөтереп сала алам инде...

Кинәт танып алдым тегене — шүрәле бит бу!

— Ай-яй, суык,— диде бу килә-килешкә,— әллә соң бераз «кети-кети» уйнап алабызмы? Сиңа әйтәм, адәми зат?

Миндә куркуның әсәре дә юк, аяклар гына бераз дер-дер килә.

— Шүрәле абзыкаем,— мин әйтәм,— бүген көн, ай-яй, суык шул. «Кети-кети» уйнап кына җылынып булыр микән?

Шүрәле абзый килбәтсез озын бармакларын уйнаштыргалап алды.

— Зыян юк, җылынырмын,— диде ул төксе генә.

— Әллә, шүрәле абзыкаем,— дидем мин моңа,— авылга кайтып җылы кием алып килимме үзеңә? Өйдә бабайның иске толыбы бар иде...

— Кирәкмәс, адәми зат,— диде Шүрәле абзый.— Сезнең халыкка ышаныч та шулкадәр генә... Моннан күп еллар Былтыр дигән бер адәми зат уң кулымның бармакларын харап итте. Агач ярыгына кыстырып... Төзәлүен төзәлде бармаклар. Әмма хәзер элеккеге дәрт белән «кети-кети» уйнап булмый...

Шүрәле абзый зарланган арада башыма бер хәйләкәр уй килде.

— Шүрәле абзыкаем,— мин әйтәм,— әйтергә дә

уңайсыз инде: Былтыр дигән ул адәми зат минем бабайның этисе булган бит...

Шүрәле абзый шүрләде. Йөзе кардай ап-ак булды. Минем аяклар дерелдәүдән туктады.

— Соң, кем, агай-эне, нишләп баштук әйтмәдең аны,— диде Шүрәле абзый елмаеп.— Бераз төсмерләп алган идем алуын — Былтыр чалымнары бар шул үзеңдә...

Мин билләремә таянып сөйләшә башладым.

— Безнең фотоальбомда Былтыр бабайның рәсеме дә саклана әле,— дидем мин эре генә.— Узганелбикә әби белән бергә төшкән булганнар...

Бу сүзләрдән соң шүрәле бөтенләй эреде. Тирләп чыкты.

— Былтыр абзый бик яхшы адәм иде. Киң күңелле иде. Син дә шуңа охшагансың. Йә, нинди ярдәм кирәк? Әйт, хәзер үк эшлим,— диде шүрәле.

— Һем-м,— дидем мин, уйланган кыяфәт чыгарып.— Алай эшләргә бик ашкынып та торгач... Менә бу чыршыны йолкып чанага сал, алайса...

— Бик шатланып, абзыкаем,— диде шүрәле һәм каударланып чыршыны йолкый да башлады, «ә» дигәнче чанага илтеп тә салды.

— Булды, абзыкаем, тагын ни эшләргә боерасыз? — диде шүрәле нәүмиз генә.

«Гайрәт тә бар икән бу урман сарыгында!» — дип уйлап алдым мин.

— Хәзергә бүтән эш юк әле сиңа. Эш булуга, әйтермен. Чао!

Мин, чананы тартып, кайтырга кузгалдым.

— Чао, абзыкаем, чао! — дип сикеренгәләде шүрәле.— Абзыкаем, саубуллашканда исемегезне әйтеп калдырмассыз микән?

— Исемдәмени хикмәт! — дип кычкырдым мин.

— Әйе шул, абзыкаем, исемдәмени хикмәт! — дип сөйләнеп калды теге... ялагай.

Җенем сөйми ялагайларны!

ЗӨҺРӘ КЫЗ — БЕЗНЕҢ АВЫЛДАН

Зөһрә кызны минем бабай күргән бит, малай. Безнең авыл кызы икән ич ул! Ант әгәр!

Бабайның әле миннән бер-ике яшькә кечерәк чагы булган. Шулай бервакыт капка төбендәге арка терәгечле эскәмиядә баллы сагыз чәйнәп утыра икән бабай. Чәйни икән, чәйни икән... Тәме беткәч, сагызны черт иттереп кенә җиргә төкерә икән дә таушалып, агарып каткан джинсы чалбарының тез турысындагы кесәсеннән янә баллы сагыз алып авызына каба икән. Шулчак күрә бабай: колонкадан су алырга дип, көянтә-чиләкләрен асып, югары очтан Зөһрә кыз төшеп килә! Ай-яй, чибәр булган ул Зөһрә кыз! Аны күргәч, сагыз чәйнәүләрем онытыла иде, дип сөйләгәнен яхшы хәтерлим әле мин бабайның. Менә Зөһрә кыз колонкага килеп җитә. Көянтәсен кое бурасына сөяп куя да чүмеч белән чишмәдән су тутыра башлый. Үзе ниндидер моңсу җыру җырлый икән...

Шунда Зөһрә кызның моңланып җырлавын Ай ишетеп алган. Ишетеп алган да Зөһрә кызга ялвара икән:

— Зөһрә кыз, мин сине үземә тартып алам, балдамайда йөзәрсең, әгәр тансы-мансы, шейк-мейк бисең килсә, ике япунский магнитофоным да бар, берсе төсле күрсәтә, — дигән.

Зөһрә кыз риза булмаган. Соң, япунский магнитофонга кызыгырга җүләр дип белдегезме әллә сез безнең авыл кызын? Шуннан Ай әйткән:

— Мин сиңа илле сигез луноходымның алтмыш икесен бирәм, мин сине үз яныма тартып алам бары-бер! — дигән.

Зөһрә кыз моның көмеш кашык кебек ялтыравык күзләренә карап-карап торган да болай дигән:

— И, Ай абзыкаем, миңа бернәрсә дә кирәкми. Өстем-башым бөтен, тамагым тук. Тик менә өченче көн математикадан ялгыш «икеле» алган идем, әгәр кулыңнан алай эш килсә, син шуны «бишле»гә әйләндер.

— Минем өчен бернигә дә тормый ул «икеле»не «бишле»гә әйләндерү! — дип мактана икән Ай.

Зөһрә кыз шуннан соң гына ризалашкан. Көянтәчиләген иңенә аскан да Айга менеп киткән. Бу тамашаны күзәтеп торган бабай исә, үзе дә сизмәстән, сагызын ялгыш йотып җибәргән. Әле ярый чалбарының арткы кесәсендә тагын бер сагыз булган.

Менә шул. Кара, әйтергә онытып торам икән. Теге, өченче көн математикадан алган «икеле»не тәки «бишле»гә әйләндермәде бит Ай. Сүзендә тормады. Бик каты укып, үземә төзәтергә туры килә инде, болай булгач...

Җенем сөйми үз сүзендә тора алмаганнарны!

БАХ-БАХ! ГӨРС-ГӨРС!..

Мин, уйладым-уйладым да, Зөһрә кызны алып төшәргә булдым. Икеләнеп тору юк, Айга менәм дә әйтәм:

— Җитте, Ай дус, мин Зөһрә кызны алып китәргә килдем! — дим.

Әгәр дә Ай карышып маташса:

— Бирмим, фәлән-төгән, фәсмәтән, — дип боргаланып маташса, үзенә үпкәләсен.

Ике уйлап тору юк, маңгаена имән бармагым белән бер генә чиертермен — ике җирдән эскерт кадәрле күгәргән шеш бүлтәеп чыгар. Инде алай да риза булмаса, чәченнән тартырмын. Аны гына булдырам мин. Алай да барып чыкмаса, иптәшкә үзем кебек берәр таныш малайны алып менәрмен. Бер таныш боксчы малай бар минем. Үз башы чаклы кара күн перчаткасы белән бер-ике мәртәбә бах-бах! гөрс-гөрс! иттерүе булыр, Зөһрә кызның безнең өйдә коймак белән тәмләп чәй эчеп утыруы булыр...

Мускулларымны капшап карыйм. Тал кебек капкаты. Штангачыларныкы шикелле. Мондый мускул белән мин Айны берүзем дә җиңә алам инде алуын. Шулай да бер иптәш булса, ышанычлырак. Әгәр иптәш дигәнең куркак булып чыкса? Иң кыен чакта мине ташлап качса? Минем башымда Зөһрә кызны алып төшү уе калыр микән соң?

Шул шул.

Шуңа күрә җенем сөйми куркакларны!

ХЫЯЛЫЙ АКБАЙ

Яшәгән, ди, Акбай исемле бер маэмай.

Ул күк йөзенә текәлеп хыялланырга яраткан икән.

— Их, самолет кебек оча алсаң иде! — дип татлы хыялга бирелгән ул бер көнне.— Болытлардан да өстә очасың... Очасың... Аста бәп-бәләкәй өйләр, кешеләр, этләр, мәчеләр...

Шулай дип хыялланган вакытта гына аның башына куркыныч уй килгән: «Әгәр ялгыш мәтәлеп төшсәм... Һай!..»

— Юк, самолет булмыйм! Мин... Мин матай булам!..— дигән ул бераздан.— Юлдан тузаннар туздырып сыптырасың гына! Җил сызгыра... Юл читендә каз бәбкәләре куркышып кала... Шәп! — Шулчак аның башына янә шомлы уй килгән: «Әгәр коймагамазарга бәрелсәм... Һай!..»

— Иң яхшысы — моторлы көймә булу! Суда койма да, агачлар да юк... Дулкыннар чәчрәтеп алга очасың! Балыклар ян-якка сикерешә... Җил сызгыра... Искиткеч!

Шул вакытта ул тагын борчылып куйган: «Әгәр суга батсам?»

— Трамвай булсаң иде ул менә! — дигән ул, күпмедер вакыттан соң.— Рельс буйлап келтер-келтер чабасың да чабасың...

«Чабуын чабарсың да... Әгәр рельстан ялгыш читкә чыксаң?! Һай!» — дип куркып куйган ул янә.

— Әллә маэмай булырга микән? — дип уйлаган ул бераздан.— Әйе шул, маэмай булырга кирәк... Туктале, бәй, мин үзем маэмай лабаса!..

Кыскасы, маэмай маэмай булып калган. Ә хыяллануыннан туктамаган, ди, үзе.

— Үсеп җиткәч мин генерал булам! — дип хыялла-

на ди ул хәзерге вакытта. Тик менә ничек әйтергә микән инде ул маэмай Акбайга: этләр бит үскәч тә генерал булмыйлар.

Әллә булалар микән?

МАКТАНЧЫК МЫРЫЙНУР

Мырыйнур шәһәрдән кайтты. Аны күргәч, авыл мәчеләре барысы да «ах» итте. Үзе ябыккан — чыра кебек инде менә. Өстендәге күлмәге, чалбары ертылып, теткәләнеп беткән. Җитмәсә, нечкә муенына нәзек чылбыр белән калай тычкан таккан булган.

— Мырыйнур, ничек соң, шәһәрдә шәп яшәдеңме? — дип сорады аннан Мыраугали исемле тук чырайлы мәче.

— Әйе, шулхәтле шәп яшәдем! Искиткеч! — дип җавап кайтарды Мырыйнур һәм баш бармагын югары тырпайтты.

— Ашау ничек соң калада? — дип сүз катты Мыяубикә. — Ризыклар һаман да талонга гынамы?

— Ашау — байларча! Көн саен балык: тозлысы, кипкәне, шулпада пешкәне... — дип санап китте Мырыйнур.

— Ә тычканнар? Тычканнар бармы шәһәрдә? — диде Мыраугали, төкерекләрен көчкә йотып.

— Көн саен ашадым аларны: каклаганнарын, кыздырылганнарын...

— Шәһәрдә дә яшәргә була икән, алайса?! — диде Мыяубикә.

— Әлбәттә, әлбәттә! — диде Мырыйнур. — Әле ничек кенә яшәп була! Көн саен сөт эчтем: сыерныкын, кәҗәнекен, күгәрченнекен... Каймакларны әйтәсе дә юк!

Авыл мәчеләре телләрен чыгарып, иреннәрен ялманып алдылар.

— Шәһәр — шәһәр инде! Хәерче авыл түгел,— диде Мырыйнур.

Авыл мәчеләренең берсенең дә шәһәрдә булганнары юк иде шул. Шуңа күрә алар бердәм көрсенеп куйдылар.

— Шәһәр — оҗмах ул! — диде Мырыйнур, үзен шаккатып, авызларын зур ачып тыңлаучыларга күңеле тагын да булып.

Шулвакыт Мияугөл исемле мәче каяндыр зур тәлинкәгә салып сөт алып килде. Авыл мәчеләре дәррәү сөт эчәргә керештеләр.

Мырыйнурның авызыннан сулар килде.

— Дөресен генә әйткәндә,— диде ул,— минем күптән җүнләп ашаган-эчкән юк инде!..

Авыл мәчеләре тәмләп сөт чөмерү белән мәшгуль иделәр, алар Мырыйнурның ошбу сүзләрен ишетмәделәр.

Песи писер...

Килде бер уй башыма,
Яздым елга ташына:
«Чыннан да, дим, ә? Кинәт
Чынга ашса әкият?!»

ХИКМӘТЛЕ КОНФЕТЛАР

(Джанни Родаридан)

Би планетасында китаплар бөтенләй юк. Монда яшәүчеләр шешәләргә тутырылган аң-белемнәрне кибетләрдән сатып алалар.

Тарих — анар (гранат) суына охшаган кызгылт төстәге сыекча, география — яшел бөтнекле сок, грамматика — төссез эчемлек, тәме буенча «Шифалы су»ны хәтерләтә.

Би планетасында мәктәпләр дә юк. Һәркем өендә укый. Көн саен иртән балалар, үз яшьләренә карап, бер стакан тарих, ашханә кашыгы белән берничә мәртәбә математика һәм башка фәннәрне эчәргә тиешләр.

Белем алу шулай җайлы булуга карамастан, балалар барыбер көйсезләнәләр, үҗәтләнәләр.

— Җә, инде, җә, киреләнмә,— дип юмалап маташа малайның әнисе,— мә, әз генә зоология йотып җибәр. Ул шундый татлы, шундый баллы — телеңне йотарсың, ышанмасаң, әнә, Каролинадан сора!

Каролина (электроавтомат-хезмәтче) шешәдәге татлы сыекчаны татып карарга шатланып риза була. Ул стаканга берничә тамчы ширбәт агыза да тәмләп эчеп җибәрә.

— Искиткеч! — Каролина телен чыгарып, ирен читләрен ялап ала. Һәм шундук зоологиядән җавап бирергә тотына: «Сыер — дүрт аяклы күшәүчән хайван, аның төп ризыгы — үлән, без аның сөтен яратып эчәбез».

— Күрдеңме инде? — ди малайның әнисе, куанып.

Малай киреләнә. Ул әле һаман курка, зоология урынына балык мае бирмәгәйләре дип шикләнә.

Бераздан соң ул, әлбәттә, ризалаша һәм күзләрен чытырдатып йомып, әлеге дәресне бер кабуда йота.

Дөрес, бу планетада башка төрле укучылар да бар: тырышлары, сүз тыңлаучаннары һәм хәтта укып туймаслары. Андыйлар исә, төн уртасында торып бер стакан анар суын — тарихны «әһ» тә итмичә эчеп бетерәләр дә галәмәт акыллы кешегә әйләнәләр. Балалар бакчасында тәрбияләнүчеләр махсус белем кәнфитләре суыралар: лимонлы, җир җиләкле, әфлисунлы. Бу кәнфитләрне ашаган балалар шигырь-такмаклар сөйлиләр, атна-көн исемнәрен яттан беләләр, бердән унга кадәр һич ялгышмыйча саныйлар.

Минем бер таныш космонавт дустым бар. Ул миңа истәлеккә дип шундый кәнфит бүләк иткән иде. Мин ул кәнфитне тәмен татып карарга дип кызыма бирдем һәм ул шундук Би планетасында яшәүчеләр телендә бик тә кызыклы шигырь сөйләргә кереште:

Сыры-мары-баррамары,
Нары-тыры-чарратыры...

Һәм мин, әлбәттә, бернәрсә дә аңламадым.

ТУЙМАСТАМАК ПАТШАЛЫГЫ

(Джанни Родаридан)

Ашаргаяратам дәүләтеннән көньяктарак урнашкан борынгы Туймастамак иленә Туймастамак Комсызашказаны патшалык иткән. Аның исеменең тарихы шуннан гыйбарәт: бервакыт ул ашаганда ботканы савыты-ние белән йотып җибәрә.

Бу патша үлгәннән соң тәхет Туймастамак Икенче кулына күчә. Аның кушаматы Өч Кашык була. Чөнки

ул берьюлы өч кашыктан ашый: ике кашыкны ул үзе тота, өченчесен — әнисе...

Аннан соң тәхеткә Туймастамак Өченче, Туймастамак Дүртенче Кәтлит, Туймастамак Бишенче Ачтамак, Туймастамак Җиденче Тагын-Кирәк (ул тәхеттә утырганда тимердән эшләнгән патшалык таҗын да ашаган), Туймастамак Сигезенче Сыр Кисәге килгән. Туймастамак Сигезенче Сыр Кисәге төшке аштан соң өстәл ашъяулыгын йотып дан алган.

Ә Туймастамак Тугызынчы Корыч Яңаксөяге тәхетне бөтен мендәрләре белән ашап бетерә.

Шулай итеп, Туймастамак патшалыгы тарихы шуның белән тәмамлана.

ЮЮБУ — ПОПУГАЙЛАР КОРОЛЕ

(Войтех Циныбулктан)

Зоопаркта иң беренче булып попугайлар уянды. Иң өлкән попугай Ромуальд читлек эчендәге агачның очына менеп кунаклады да кояшны сәламләде.

— Мин — иң бөек попугай. Мин — иң акыллы попугай. Сәламлим сине, Кояш! — дип кычкырды ул. — Сиңа туган Африкам өстендә балкырга рөхсәт итәм.

— О-о-о! — дип сокландылар попугайлар, мәгърур

башын чөеп басып торган Ромуальдка карап, гәрчә шундый ук хәл һәркөнне кабатланса да.— Безнең иң акыллы королебезгә дан!

— Әйе, дөрес,— дип килеште Ромуальд.— Дан миңа! Сезнең барыгызга да мәгълүм инде, кайчандыр мин Африка попугайларының короле идем.

— Беләбез, беләбез,— дип кычкырдылар попугайлар.— Без синең белән горурланабыз.

— Кая-Кая елгасының ике ягындагы урман да минем карамакта иде.

— Беләбез, беләбез!

— Көн буена мин Африка телендә генә сөйләштем.

— О-о-о... Ә без белмибез. Өйрәт әле безне дә, хөрмәтлебез Ромуальд!

— Өйрәтермен, өйрәтермен, тик сез миңа Ююбу дип дәшегез,— диде Ромуальд.— Африкада король булганда мине гел шулай дип атап йөртәләр иде.

— Ююбу — безнең аксакалыбыз. Яшәсен король Ююбу! Өйрәт әле безне дә африкача сөйләшергә!

— Африка телендә «кояш» ни дигән сүз?

— Кояш? Һәм... Кояш «һеле-һеле» дип атала.

— Һеле-һеле,— дип кычкырдылар попугайлар бертавыштан.— Кояш, һеле-һеле. Ә су Африка телендә ничек яңгырый?

— Су? Су? Э-э-э... Су — җүл-җүл.

— Җүл-җүл! Ә чикләвек?

— Чикләвек... чикләвек... «тил-тил» дип атала.

— Тил-тил! Һеле-Һеле! Җүл-җүл! Һоло-Һоло! Җүлү-җүлә! — дип янә кычкырдылар попугайлар бертавыштан һәм артык дулкынланудан бөтен сүзләрне бутап бетерделәр.

— Менә мин сезне африкача сөйләшергә өйрәттем,— диде Ромуальд һәм көчле кул чабулар астында җимлек савытына очып кунды.

Тирә-якка попугайларның шаулашкан тавышлары таралды:

— Без африкача сөйләшә беләбез! Тил-тил! Җуләр-җуләр!

Попугайлар читлегенең каршындагы корычагачка кунган чыпчык Очыпчык йөзен чытып сөйләнде:

— Моңа карап торсаң, күңелләр болгана башлый.

— Син нәрсә, шаяру гына бит бу,— диде Кызылтүш. Ул да бик бирелеп әлеге тамашаны күзәтә иде.

— Кемгә ничек инде. Мин, мәсәлән, ахмак мактанчыкларның шулай кылануын күтәрә алмыйм.

Кызылтүш канатларын җилпеп алды:

— Ә син соң нәрсә эшли аласың?

— Минме? Мин инде бөтенесен дә уйладым,— дип чыркылдады чыпчык Очыпчык.

...Икенче көнне иртә белән, попугай Ромуальд үзенең һәр көн кабатлый торган сәламен Кояшка бирергә әзерләнгәндә генә, попугайлар белән тулган читлекнең бер читенә горур кыяфәтле нindидер бер кош килеп кунды. Башында, канатында һәм койрыгында төрле төстәге каурыйлар җем-җем итә. Читтән карап торганнарга ул беркадәр көлке булып тоела иде.

— Һей ай бум арда һоп! — дип кычкырды ул Ромуальдка. Тегесе койрыгын бөтергән килеш үзе дә бөтерелеп алды. Бер сүз дә дәшмәде. Күзләрен таныш булмаган кошка текәп, торaташ булып басып тора бирде.

— Эңги-меңги битти китти шап! — дип янә кычкырды сәер кош.

Ромуальдның соры каурыйлары тырпайды. Ә иң озыннары калтырарга ук тотынды. Башка попугайлар бер-берләренә елыштылар, кайберләре читлек почмагына посты.

— Синикин миникин уткини тишики кап-кап! — дип сүзләрен бөереннән чыгарды чуар кош һәм томшыгы белән читлек чыбыгын чукып алды.

— Э-э! — дип аваз бирде Ромуальд, томшыкларын киң ачып.

— Мин бит африкача сөйләшәм, ахмак, — диде сәер кош. — Күрәм, син бер генә сүзне дә аңламыйсың.

— О-о-о-о! — дип шәрран ярып кычкырдылар попугайлар.

— Син бит —Ююбу, попугайларның элекке короле! Мин сине күптәннән эзлим инде. Менә, ниһаять, эзеңә төштем. Мин — Африка кошы — Һураре.

— О-о-о-о! — дип шаккаттылар попугайлар.

— Миңа сине Африкага алып кайтырга куштылар. Ни өчен аннан киткәнеңне һәркем белә: син томшыгың белән безнең юлбашчыбызның бармагын чукыдың.

— Бу... бу... мин түгел, — дип пышылдады Ромуальд.

— Эндәшмә, җәзадан барыбер кача алмассың!

— Ни... ни... мин бит... циркта туганмын. Мине шуннан сатып алганнар. Африкада минем бөтенләй булганым юк!

— О-о-о-о! — дип гүләделәр попугайлар. Гаҗәпләнүдән аларның һәммәсенең күзләре зур булып ачылган иде.

— Ярар, җитәр, үз гаебеңне таныдың, Ромуальд! — диде сәер кош һәм кинәт үз-үзен тыя алмыйча шаркылдап көләргә, канатларын җилпергә тотынды. Чуар каурыйлары як-якка чәчелде. Шулвакыт кына попугайлар сәер кошның чыпчык Очыпчык икәнен белделәр.

Менә шул көннән алып попугайлар короле Ююбуның дәрәҗәсе төште.

ЧАПТАР ӘКИЯТ

(Имант Зиедонистан)

Агачның иң-иң очыннан өзелде Чаптар-Яфрак. Түбән таба очканда, аның колагына озынборыннарның безелдәвек тавышлары ишетелде:

— Чаптар-Яфрак, Чаптар-Яфрак төшә!

Чаптар-Яфрак очты да очты, үзен Очар-Яфрак итеп хис итте. Әмма шулчак ул җиргә бәрелде. «Чабарга кирәк, качарга кирәк моннан»,— дип уйлады Чаптар-Яфрак.

Тирә-юньдә һәммә нәрсә йөгерә иде: ут — зәңгәр күккә, су — диңгезгә, хәтта йөрәк тә каядыр ашыга, талпына иде. Чаптар-Яфрак, озын күлмәк итәкләрен җыйнап торткан кыз баладай, әй тотынды чабарга, әй тотынды йөгерергә.

— Тизрәк, тизрәк! — дип ашыктырды ул үзен.

Кинәт ул юлда тишкәләнеп беткән ниндидер бер әйбер күреп алды. Әйбер дигәне Тишек Теш булып чыкты. Ул да каядыр чаба, ахрысы, тирләпләр чыккан.

— Син кая чабасың? — дип кычкырып сорады Чаптар-Яфрак.

— Шикәр артыннан!

Чаптар-Яфрак ары томырылды һәм юлда тузан туздырып чапкан тагын ниндидер бер әйберне шәйләде. Шикәр булырга тиеш бу,— дип уйлады ул, әмма ак әйбер — Кар Әби иде.

— Әби, нигә чабасың?

— Яңгырдан качам.

Ары йөгерде Чаптар-Яфрак. Ул арада аны Яңгыр куып җитте.

— Ә син, Яңгыр, кая чабасың?

— Болытлар артыннан. Болытларсыз минем эш харап!

Тирә-юньдә һәммә нәрсә йөгерә иде: берсе болыт артыннан, икенчесе шикәр артыннан. «Ә мин кая чабам соң?» — дип уйлады Чаптар-Яфрак, әмма иркенләп-тәмләп уйларга курыкты; җә аяклар алга таба чабып китәрләр. Бар аннан соң, куып тот үз аякларыңны. Чаптар-Яфрак як-ягына карана-карана чапты. Юл читендәге канаулар коелган яфраклар белән шыплап тулган — ул яфраклар беркая да йөгермиләр иде.

Шул мәл Үги Ана Яфрагы пәйда булды.

— Ә син нишләп йөгермисең? — дип сорады Чаптар-Яфрак беркатлыланып.

— Мин үсәм әле, туган, чәчәк атасым бар, — дип җавап бирде Үги Ана Яфрагы. — Әгәр сиңа йөгерә торган үсемлекләр кирәк икән, Дүңгәләк-Кырны эзләп тап син. Тик нигәдер бер җирдә дә күренми әле ул. Мөгаен, туган, ул да чапкандыр.

Чаптар-Яфрак чаба-чаба аю баланы куагына килеп бәрелде. «Шушында төн кунарга туры килер, ахрысы», — дип уйлады ул һәм куак төбенә сузылып ятты. Шулчак янәшәсендәге ниндидер җылылыкны тоеп алды. Борылып караса... янында гына оя ята. Ә ояда — өч йомырка! Чаптар-Яфрак ояга үрмәләп менде. Тынычланды. Җылынды һәм тирән йокыга талды...

— Их, бер дә торасы килми! — диде ул икенче көнне иртә белән. — Тагын берәр сәгать кенә черем итеп алсаң ие. Нишләп әле мин гел чабарга гына тиеш?!

— Берни дә эшләп булмый, дус кеше, — диде Иң Өлкән Йомырка. — Сәгать туктамасын өчен, син чабарга тиеш.

— Китсәнә! Булмас ла! Ничек инде мин йөгермәгәнгә сәгать туктасын?

— Шулай, дус кеше, һәркем йөгерә, чөнки алар сәгать тә йөгерә дип уйлыйлар. Юк сүз, әлбәттә. Сәгатьләр ялкау алар. Бөтенләй йөрмәсләр-йөгермәсләр иде, башкалар йөгергәнне күреп кенә кыймылдыйлар. Үзләре генә булса, алар әллә кайчан ук инде берәр караңгы почмакка посарлар иде дә телләрен куеннарына яшереп ятарлар иде. Менә шулай килеп чыкмасын өчен, сәгатьләргә үрнәк күрсәтеп кем дә булса һәрбер өйдән чыгып чаба. Кичә генә безнең оядан Чаптар-Йомырка чыгып качты. Аннан, әлбәттә, беркайчан да чебеш чыкмаячак, чөнки аның сарысына чаптар фикер оялаган. Бар, син дә йөгер инде хәзер. Син дә бит — Чаптар-Яфрак.

Чаптар-Яфрак ары чапкан...

Зур кырлар аша йөгереп барганда мине күреп алды Чаптар-Яфрак. Күреп тә алды, кулларын авызына куеп, барлык көченә кычкырырга тотынды:

— Бар, өеңә кайтып кара әле: сәгатьләр туктамаган микән? Безнең йөгергәнне аларга әйтерсең!

Мин өйгә йөгереп кайттым да сәгатьләргә әйттем:

— Кызганыч итеп текелдәмәгез әле. Туктарга да уйламагыз. Карагыз әнә, һәркем сезнең өчен йөгерә, сезнең өчен чаба!..

Чаптар-Болытлар,
Шуыш-Еланнар,
Йөзәр-Балыклар,
Тупыр-Боланнар,
Чана-Чаналар
Чаба! Чабалар!..
Кешеләр чаба,
Йолдызлар чаба,
Кондызлар чаба,
Һәммәсе чаба —
Гел алга таба!
Кичке урамнан фонарьләр
Чаба — диңгезгә таба...

Кайчагында шулай да була, бауга эленгән Чаптар-Җәймәләр дә төн уртасында ычкынырга-качарга теләп талпыналар. Сез куркып, күзгә күренә икән бу дип, каушап калмагыз тагы. Алар бит Чаптар-Әкияттән чыккан Чаптар-Җәймәләр генә.

САРЫ ӘКИЯТ

(Имант Зиедонистан)

Йомырка сарысын хәтерләткән кояш күк гөмбәзенә эленеп тора. Кояшның сары нурлары буйлап җиргә таба чебиләр төшеп килә. Әлбәттә, ул чебиләрнең һәммәсе дә сап-сары.

Бер сары корт шул чебиләрнең берсе янына очып килде дә умартасына кунакка чакырды.

Сары чеби, күпме генә тырышса да, умарта эченә уза алмады, чөнки умартага керү тишеге бик кечкенә иде шул. «Ярар,— дип уйлады ул.— Әнә, сары күбәләкләр оча, мин дә шулар белән очам хәзер».

Чеби шатлыгыннан сикергәләп алды һәм шулчак үзенең канатлары юклыгын исенә төшерде. «Менә тавык булып җитим әле,— дип хыялга бирелде чеби,— ул чакта мин бик биектә генә очачакмын!»

Ә кояш һаман балкый да балкый. Чит-читләре кетердәп торган сары коймак инде менә! Сары кортлар да очалар да очалар, тузганактан тузганакка куналар. Әнә сары умарталарына кайттылар. Сары умарталар зур китапханәләргә охшаган иде. Кәрәзләре сары бал белән тулган рамнар китап киштәләрен хәтерләтә. Кәрәз чокырлары, гүя алты почмаклы телевизорлар, тик экран урынына сары бал гына ялтырый.

Сары чәчәкләрдән, тузганаклардан гына торган сары болын офыкка тоташкан. Кояш калкулыклардагы тузганаклар өстенә сибелгән сыман тоела.

Мин тузганак өзеп алдым. Каяндыр җил килеп чыкты һәм мине тузганакка коендырды.

Шулчак минем янга сыер килде. Сап-сары тузганак дип уйлады ул мине, ахрысы,— капты да йотты. Күшәп тә тормады. Менә шуңа күрә әкиятне дәвам итәргә бүтән мөмкинлегем юк.

Саескан солдат
булганда...

Мин белгәннәр, белмәгәннәр,
Дус-ишләр яки ятлар!
Авыз итегез — сезгә бу:
Бер кесә әкиятләр.

ЯҢА ЕЛ БИШТӘРЕ

КАТНАШАЛАР:

Яңаел. Баштүрә.
Быел. Башия.
Илдус. Башаяк.
Айрат.

I КҮРЕНЕШ

Стеналарына: «Яшәсен сөеклебез Баштүрә!», «Баштүрәнең һәр сөйләгәне дөрес!», «Башөсте, Баштүрә!» дигән язулар һәм Баштүрә сурәтләре эленгән бүлмә. Кулларын артка куеп, өстәл тирәли Баштүрә йөренә. Ара-тирә баш чүмечен кашып ала, сурәтләргә, язуларга сокланып карый-карый җыру суза...

Баштүрә: Һин-нә-нәй, мин-нә-нәй,
Кара мамык бияләй.
Кара мамык бияләйне
Мин — Баштүрә кияләй...
Һин-нәләй, мин-нәләй...

(Җырлавыннан туктап кычкыра.)

Башия! Башия, дим! Кая олактың, мәнсез?

Мышкылдый-мышкылдый Башия йөгереп керә.

Башия *(башын иеп)*. Тыңлыйм, Баштүрәм!

Баштүрә. Минем затлы башымда бер ирртерресный план туды...

Башия. Синең затлы башыңда бер ирртерр... ирртерр...

Баштүрә. Сөйләп бетергәнне көт, надан!

Башия. Әйе, мин — надан, Баштүрәм! Сөйләп бетергәнеңне көтәм...

Баштүрә. Көтмә. Бар, тиз генә теге тинтәкне, Башаякны чакыр монда!

Б а ш и я. Башөсте, Баштүрәм. Хәзер теге тинтәкне чакырам. *(Чыгарга таба борыла.)*

Б а ш т ү р ә *(аны туктата)*. Башия!

Б а ш и я. Әү, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә *(җен ачуы чыгып)*. Ниткән «әү» тагын, надан!

Б а ш и я. Минават, Баштүрәм. Тыңлыйм, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә. Теге затлы җыруны җырла. Аннан соң теге тинтәкне чакырырсың...

Б а ш и я. Теге затлы җыруны җырлыйм, Баштүрәм. Аннан соң теге тинтәкне чакырырмын... *(Җырлый башлый):*

Затлы бүрек, затлы тун
Кия безнең Баштүрә-әй...

(Баштүрә борынын югары чөеп, рәхәтләнеп, изрәп җырны тыңлый.)

Башбашлар илендә һәркем
Баштүрәне баш күрә-әй...
Их! Яшә, яшәсен...

Б а ш т ү р ә. Ярар, җитәр... Бар. Башаякны чакыр. Тиз бул!

Б а ш и я. Башөсте, Баштүрәм. Хәзер чакырам, Баштүрәм.

Китә. Сәхнә артында аның: «Башаяк! Сөекле Баштүрәбез сине чакыра!» — дигән тавышы ишетелә. Бераздан Б а ш а я к керә.

Б а ш а я к. Чакырдыгызмы, Баштүрәм?

Б а ш т ү р ә. Минем затлы башымда бер иртерресный план туды. Сиңа бик җаваплы бер эш тапшырырга уйлап торам...

Б а ш а я к. Мин әзер, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә. Минем алтын сәгать белән *(сәгатенә*

карый) моннан утыз ике минут элек, Башбүкән исемле шымчымнан бик мөһим иррформмасия алдым: Яңаел килергә чыккан!

Б а ш а я к. Фәрман бир, Баштүрәм. Хәзер юк итәм мин аны.

Б а ш т ү р ә. Ашыкма, надан! Аягыңны түгел, башыңны эшләт бераз. Без аны юк итсәк, тагын шул Иске ел белән торып калабыз бит, тинтәк! Аңладыңмы?

Б а ш а я к. Аңладым, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә. Аңласаң, шул: безгә аның үзе түгел, биштәре кирәк! Башбүкән әйтүенчә, ул биштәрдәге шатлык-сөенечләр былтыргыга караганда икеләтә күп икән. Безгә ничек тә шул биштәрне кулга төшерергә кирәк. Әгәр безнең кулга эләксә, зур мәҗлес уздырырга боерык бирәчәкмен... Их, кинәнер идек тә соң!..

Б а ш а я к. Син дигәнчә булыр, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә. Минем затлы башымда туган ирртеррресный план мондый. Тыңла...

Баштүрә, берәрсе ишетмәсен дигәндәй, Башаяк колагына нидер пышылдый.

Б а ш т ү р ә. Кара аны, былтыргы Яңаелның биштәрен эләктерә алмадың, бу Яңаелның да биштәрен ала алмасаң — үзеңә үпкәлә!

Б а ш а я к. Биштәр синең кулда булыр, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә. Минем алтын сәгать белән *(сәгатенә карый)* Яңаел килеп җитәргә... тә-ә-әк... бер... ике... Бәй, вакыт аз калып килә икән бит инде... Тәк шту, бер аягың монда булсын...

Б а ш а я к. ...икенчесе — башым кайда — шунда булыр, Баштүрәм!

КИТӘ.

II КҮРЕНЕШ

Илдуслар өе. Бәйрәмчә җиһазланган. Ашыгып Быел керә. Ул календарь булып киенгән: түшенә «31 декабрь» дип язылган.

Быел *(бүлмәне күздән кичерә)*. Берәү дә юк. Кая киткән инде болар тагын? Соңга калына бит хәзер. Нишләргә? Нишләргә? Кешеләрсез, үзем генә берни дә майтаралмыйм, ичмасам. Ничекләр генә ярдәм итәргә инде...

Шулвакыт көлешкән тавышлар ишетелә. Иңнәренә тимераяклар аскан, кулларына кәшәкә тоткан Илдус белән Айрат керә. Быел алар сөйләшкәнне бер читтә тыңлап тора. Малайлар аны күрмиләр.

Айрат. Малай, тегеләрнең тетмәләрен теттек бит, ә! Бер-бер артлы өч гол бит, өч гол! Капкачы Наилнең телләре тотлыга башлады, мин сиңа әйтим. Шул кирәк аңа, иеме, Илдус? Ату гел кәпрәеп йөри иде. Уен башланыр алдыннан гына мактанып торды бит, җитмәсә: имеш, аның капкасына алка түгел, күлмәк сәдәфе дә үтәрлек түгел, имеш, алканы ул күз йомып та тота ала... Кызык та иттек әле үзен, иеме, Илдус?!

Илдус. Әйе... Анысы шулай шулаен да...

Айрат. Туктале, малай, нишләп кинәт кенә кәефең китте әле синең? Сөенергә кирәк: без җиңдек бит, без!

Илдус. Җиңү шатлыгы онытылды әле монда. Бүген кич чыршы бәйрәмендә сөйләячәк шигырь искә төште. Яттан гүпчим белмим бит.

Айрат. Хи, тапкансың инде үзең, малай, искитәрлек нәрсә. Синең бит хәтер генә ни тора!

Илдус. Анысы шулай шулаен да...

Айрат. Чыршы бәйрәменә ярты сәгать кенә калганда да син айн момент әвеш-тәвешлисең. Кая инде

синдәге хәтер безгә — каткан тезгә... Син шул турыда уйла: Яңаел безгә нинди сөенечләр алып килер икән?..

Быел *(кинәт телгә килә)*. Әгәр җитди чаралар күрмәсәк, бер генә сөенеч тә алып килмәячәк Яңаел!

Илдус белән Айрат тавыш килгән якка ялт борылып карыйлар һәм Быелны күреп алалар.

Икесе бергә. Кем син?

Быел. Әллә танымыйсыз дамы?

Илдус белән Айрат аңа текәлеп карыйлар.

Илдус. Кайдадыр күргәнем бар кебек тә...

Айрат. Минем дә...

Быел. Быел мин!

Илдус. Быел?

Айрат. Әйе, шул, тач үзе!

Илдус. Син бит безгә букча-букча сөенечләр өләшкән идең узган чыршы бәйрәмендә?!

Быел. Сөенечләр... сөенечләр... Мин сезгә күңелсез хәбәр алып килдем әле менә.

Айрат. Ниткән күңелсез хәбәр ул тагын?

Илдус. Әйе, нинди хәбәр ул?

Быел. Яңаелның сөенечләр-шатлыклар тулы биштәрен урларга җыеналар. Дөресрәге, ул биштәрне алыштырмакчы булалар...

Илдус. Кемнәр?

Айрат. Ничек инде... урларга җыеналар?

Илдус. Каян белдең?

Быел. Былтыр, сезнең янга килер алдыннан, Гасыр бабай миңа өч йөз алтмыш биш көнне ышанып тапшырды да инструкция үткәрде: «Һәрбер көнеңне күзәтеп тор, әрәмгә узмасын берүк», — диде. Менә бүгенге, соңгы көнемнең һәр сәгатен, һәр минутын күздән кичерә-кичерә тикшереп-барлап йөргәндә,

җилләр миңа күңелсез хәбәр җиткерделәр: өстә, Каралболыт материгында Яңаелга каршы әнә шундый явызлык кылмакчы булып яталар...

Айрат. Кемнәр соң алар?

Быел. Алар әнә шул материктагы БАШБАШлар илендә яшиләр. Исемнәре дә мәгълүм: Баштүрә, Башия, Башаяк... Былтыр шуларның берсе, Башаяк дигәне, көтмәгәндә миңа һөҗүм итте. Алыш вакытында минем биштәрдәге шактый сөенеч-шатлыкны алып, алар урынына байтак кына явызлыклар, кайгы-хәсрәтләр салып өлгерде. Менә бүген дә әнә шул явыз Яңаелның юлына каршы төшмәкче була. Биштәрне хәйләләп-алдалап алып, аның урынына үзенең кайгы-хәсрәт белән шыплап тутырылган үз биштәрен калдырырга җыена.

Илдус. Алайса, нишләп тик торабыз соң әле без? Тизрәк, ашыгырга кирәк!

Айрат. Әйе, ашыгырга кирәк!

Быел. Әйдәгез, мин юл күрсәтермен...

Китәләр.

III КҮРЕНЕШ

Урман. Аланлык. Ап-ак биштәр салынган чанасын тартып, җырлый-җырлый Яңаел килә.

Яңаел. Бигрәкләр дә матур дөнья! —
Җиргә аклык бөркелә...
Гүзәллеккә таңнар калып,
Бер елмаям, бер көләм.
Кешеләрнең бик сагынып
Мине көткәнен беләм.
Шуңа күрә сөенечләр,
Шатлыклар алып киләм.
Өләшермен мин аларны

Тынычлык, бәхет теләп,
Яңа яуган кардай ап-ак
Биштәрем үзем белән...

Кинәт елау тавышы ишетеп, Яңаел җырлавыннан туктый.

Яңаел (*тавыш килгән якка кычкыра*). Кем бар анда? Кем елый?

Бәс сарган чыршы артыннан күзләрен уа-уа Башаяк чыга. Ул балалар кебек киенгән. Сөйләшүе дә балаларча. Яңаел, чана бавын кулыннан ычкындырып, аның янына килә.

Яңаел. Нигә елыйсың, үскәнем? Кем тиде?

Башаяк (*лышт-лышт итеп борынын тарта-тарта*). Ур... ур... Урбасарлар... Әйем лә... юл... юл... юлбасарлар... минем вилсәпидемне таладылар!

Кычкырып елый башлый.

Яңаел. Елама, үскәнем, елама. Мин сиңа икенче вилсә... Туктале, ә нишләп соң монда, урманда, вилсәпид белән йөрисең әле, үскәнем? Кыш көне бит чана шуалар...

Башаяк (*кинәт сискәнеп*). Ыңк! Мин... ни... вилсәпидне чанага салган идем...

Яңаел. Исемең ничек синең, үскәнем?

Башаяк. Минемме? Башаяк, Баштүрәм!

Яңаел. Ай-һай, шаян да малай икән син, ә! Башаякбаштүрәм дигән исем була димени?

Башаяк (*ялгышканын аңлап*). Э-э-эм... Ни... Ул минем исем түгел шул... Ие... Кушамат кына... Минем исемем — Басыйр.

Яңаел. Карале, бигрәк матур исем икән. Басыйр. Ә нишләп син, Басыйр, бу урманда чанаңа вилсәпид салып йөрисең?

Башаяк. Мин бит... ни... вилсәпидтә бик йөрисе

килгәч... җәйне эзләргә чыккан идем... Каршыма урбасарлар... әйем лә... юлбасарлар чыкты да... *(тагын елый башлый)*. Вә-ә-ә... Ә мине... карга батырдылар. Вә-ә-ә...

Яңаел. Елама, үскәнем. Син бит зур егет инде хәзер. Елама, Басыйр. Чанаңны кая яшергәннәрен күрмәдеңме соң?

Башаяк. Ә-әнәү теге чыршы төбендәге көрткә күмделәр. Вә-ә...

Яңаел. Елама, Басыйр. Чанаңны үзем алып киләм. Ә син туныңны кага тор...

Китә.

Башаяк *(баскан җирендә биеп ала)*. Ха-ха-ха! Алданды, алданды! Урра, биштәр безнең кулда!

Сикеренгәләп, тиз генә куак артына бара да үз биштәрен алып килә, аны Яңаел биштәре белән алыштыра.

Башаяк *(Яңаел киткән тарафка карап)*. Үскәнем, эзлә чананы, эзлә. Тапсаң үзеңә булыр... Хи-хи-хи...

Чыгып йөгерә.

Яңаел *(керә)*. Басыйр, син әкәмәт тә егет булып чыктың бит әле...

Ул, Башаякның юклыгын күреп, аптырап кала. Качкандыр дип уйлап, якындагы куак артларын барып карый.

Яңаел. Басыйр! Басыйр! Кая качтың? Чык, әйдә, монда!

Башаяк күренмәгәч, Яңаел тагын да ныграк гаҗәпләнә.

Яңаел. Менә кызык... Әллә күзгә генә күренде инде?!

Ул шулай аптырап торганда Быел, Илдус, Айрат керә.

Быел *(сөенеп кычкыра)*. Ә-ә, Яңаел монда! Исән! Сәлам, Яңаел!

Кул биреп күрешә.

Айрат. Уррра, өлгердек!

Илдус *(чанадагы биштәрне күреп)*. Уррра, биштәр дә монда!

Яңаел. Нәрсәгә шулхәтле сөенәсез? Берни аңламыйм. Гомумән, әллә сез бөтенегез дә күзгә күренәсез инде?

Быел. Их, Яңаел, белсәң иде син безнең ничек борчылганны! Өлгерә алмабыз дип куркып, җан-фәрманга синең каршыңа чаптык. Тәки өлгердек. Карале, алай-болай сиңа берәр явыз бәндә очрамагандыр бит?

Яңаел. Юк-юк, нигә?

Быел. Болай гына соравым...

Яңаел. Әле сез монда килгәнче бер кызык хәлгә юлыктым... Җырлый-җырлый киләдер идем шулай, ишетәм — кемдер елый. Карыйм — бер малай. «Нигә елыйсың?» — дим моңа. «Вилсәпидемне юлбасарлар талады», — ди бу. *(Көлә.)* Шундый да шаян малай инде менә. Басыйр исемле. Кушаматы бигрәк тә кызык! Ничек диде әле? Ә-ә-ә... Исемә төште: Башаякбаштүрәм! Әйе, әйе, Башаякбаштүрәм!

Быел, Илдус, Айрат *(өчесе бергә)*. Башаяк?

Яңаел. Юк, Башаякбаштүрәм, диде. Сезнең шикелле башта мин дә гаҗәпләнгән идем...

Быел *(хәлсезләнеп)*. Биштәр... биштәр...

Илдус белән Айрат чанадагы биштәргә тотыналар, аның авызын чишмәкче булалар.

Быел. Чишмәгез, харап итәсез дөньяны!

Тегеләр туктап кала.

Яңаел. Нәрсә булды? Нишләп өчегезнең дә битләре агарды?

Айрат. Аһ, явыз тәре! Өлгергән бит!

Яңаел. Кем явыз? Минме? Аңлатыбрак сөйләгез әле...

Илдус. Син түгел... Башаяк! Башаяк явыз! Биштәрне алыштырган!

Быел. Әйдәгез, тизрәк Башаякның артыннан куарга кирәк! *(Яңаелга.)* Әйдә, Яңаел, юлда барысын да аңлатырбыз...

Китәләр.

IV КҮРЕНЕШ

Баштүрә бүлмәсе. Башия белән Башаяк йомшак кәнәфигә чумып утырган Баштүрә тирәсенә чүмәшеп, җыру җырлыйлар.

Башия, Башаяк: Затлы бүрек, затлы тун
Кия безнең Баштүрә-әй!
Башбашлар илендә һәркем
Баштүрәне баш күрә-әй...
Их! Яшә, яшәсен...

Баштүрә. Ярар, җитәр, тинтәкләрем минем. Яхшы җырлаганыгыз өчен иртәгә бирәр нәрсә белән бүләкләрмен үзегезне. Ә хәзер минем затлы соравыма җавап бирегез: затлы боерыгымны ишетмәүчеләр калмадымы?

Башия. Сезнең затлы боерыгыгызны ишеткәннәргә тагын бер кат ишеттердек, Баштүрәм!

Баштүрә. Мәҗлесне затлы итеп бәйрәм залында үткәрергә кирәк. Караболыт материгы гына түгел, бөтен тереклек шауларлык булсын!

Башия. Шулай булыр, Баштүрәм!

Башаяк. Шаулатырбыз, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә. Табынга бер генә затсыз ризык та куймаска!

Б а ш а я к. Сез дигәнчә булыр, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә. Табында тел очына тию белән эри торган балыкларның барча төре булсын!

Б а ш а я к. Тел очына тигәнче эри торганнарын да табарбыз, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә *(сикереп тора)*. Андыйлары кирәкми, надан! Мин әйткәнчә эшләргә!

Б а ш а я к. Башөсте, Баштүрәм. Син әйткәнчә эшләрбез!

Б а ш т ү р ә *(утыра)*. Башия!

Б а ш и я. Әү, Баштүрәм!

Б а ш т ү р ә *(сикереп тора)*. Нәрсә-ә?

Б а ш и я. Минават, Баштүрәм. Тыңлыйм, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә *(утыра)*. Пешекчеләргә минем фәрманны җиткер, затлы уылдык бәлеше пешерсеннәр,.. Аннан соң, кызыл уылдыкны табада кыздырсыннар. Зәйтүн маенда! Шуны әйтергә онытма! Бар!

Б а ш и я *(урыныннан кузгала)*. Әйтергә онытмам, Баштүрәм. Барам, Баштүрәм.

К и т ә.

Б а ш т ү р ә. Башаяк, сиңа да эш бар.

Б а ш а я к. Тыңлыйм, Баштүрәм.

Б а ш т ү р ә. Хәзер үк затлы мәҗлес хөрмәтенә күк күкрәт, яшен яшьнәт!

Б а ш а я к. Башөсте, Баштүрәм. Син дигәнчә булыр... ие дә бит...

Б а ш т ү р ә *(сикереп тора)*. Нәрсә? Әле син, хөрәсән, минем затлы фәрманга каршы киләсеңме? Башыңны кистерәм!

Б а ш а я к. Баштүрәм, хәзер кыш көне бит. Күк

күкрәтә, яшен яшьнәтә торган машинаның мае каткан. Шистырналары эшләми. Аннан соң быелга дигән бензин запасы да бетте...

Баштүрә. Һе-ем... Ярар. Гаебеңне таныганың өчен бу юлы башыңны кистермим... *(Утыра.)*

Башаяк. Мең рәхмәтлемен, Баштүрәм!

Шулчак төсе качкан Башия йөгереп керә. Керү белән нәрсәгәдер абынып егыла.

Башия. Киләләр! Киләләр! Беттек! Үтерәләр!

Өстәл астына кереп кача.

Баштүрә. Кемнәр килә? Кемнәр бетерә? Кемне үтерәләр?

Башия. Үтерәләр! Үтерәләр!

Баштүрә. Чәчби, дим! Башыңны кистерәм! Минем затлы сорауларыма җавап бир!..

Башия. Биштәрдәге сөенечләр үзегезгә булсын. Үтерәләр! Үзегезгә булсын мәҗлесегез дә... Үтерәләр!

Башаяк *(Баштүрәгә)*. Баштүрәм, ниткән бу. *(Бармагын чигәсендә биетеп ала.)* Ычкынган! Җүләрләнгән!

Башия. Син үзең җүләр! Үтерәләр! Кешеләр килә! Яңаел килә!..

Баштүрә *(каушап)*. Каян киләләр, чәчби? Тынычлан да тиз генә җавап бир!

Башия. Шуннан киләләр, шуннан! Качыгыз!

Баштүрә *(үзен кулга алып)*. Паникага бирелмәскә! Каршылык күрсәтергә! Башаяк, бар, җәһәт кенә явызлык биштәрен алып кил!

Башаяк. Башөсте, Баштүрәм. Хәзер алып киләм. *(Китмәкче була да туктап кала.)* Баштүрәм, явызлык биштәре Яңаел кулында бит!

Баштүрә *(үз башына сугып ала)*. Аһ, шайтан алгыры, ялгыштык... Затлы коралсыз калдык...

Б а ш и я. Качыгыз! Үтерәләр!

Бүлмәдә ыгы-зыгы куба. Этешәләр, төртешәләр, качарга урын эзләп азапланалар. Җил-җил атлап Яңаел, Илдус һәм Айрат керә.

А й р а т. Баскан җирегездән кузгалмагыз!

И л д у с *(Баштүрә янына килә)*. Ялгышмасам, син Баштүрә буласыңдыр инде? Җә, әйт әле, сөенечләр биштәрен кая куйдыгыз?

Баштүрә дәшми.

Б ы е л. Биштәр кайда дип сорыйлар синнән?

Б а ш т ү р ә. Билләһи-валлаһи, затлы башым белән ант итәм: мин алмадым, мин күрмәдем.

Я ң а е л. Биштәрем... Сөенечләрсез нишләрмен инде?

И л д у с *(Башия янына килә)*. Ә син, ялгышмасам, Башия буласың бугай?

Б а ш и я. Әйе, Мин Башия булам, хөрмәтлем.

А й р а т. Биштәр кая?

Б а ш и я *(Баштүрәгә карап ала. Тегесе астан гына йодрык күрсәтә)*. Минават, хөрмәтлем. Күрмәдем, белмәдем...

И л д у с. Тә-ә-әк... *(Башаяк янына килә.)* Ә син...

Б а ш а я к. ...Башаяк булам. Гомердә кеше әйберенә кул сузганым булмады — мин алмадым.

Я ң а е л. Синмени инде ул — «шаян малай»? Мине алдалап, сөенечләр биштәрен алып китүче Башаяк-баштүрәм...

Б а ш а я к. Гомердә алдаганым булмады. Беренче тапкыр күрәм сине.

А й р а т. Аһ, явыз, алдакчылар! Мин сезне хәзер...

Б ы е л. Кирәкми, Айрат, тукта! Дошманны үз коралы белән акылга утыртырга кирәк.

Илдус. Әйе, Быел дус, дөрес әйтәсең. Боларның явызлык биштәре безнең кулда бит. Хәзер мин шул биштәрнең авызын чишәм дә печтек кенә явызлык чыгарам. Ул явызлык, без ни теләсәк, шуны эшләячәк.

Биштәр авызын ачып яба. Бер урында хәрәкәтсез басып торган Башаяк белән Башия явыз кыяфәткә керәләр. Башаяк Баштүрә янына йөгереп килә дә аның артына тибә.

Баштүрә *(ярсып кычкыра)*. Нишлисең син, тинтәк? Миңа түгел, әнә тегеләргә тип!

Башаяк. Әһә, эләктеңме? Мә, минем затлы аягымның тәмен татып карале. *(Баштүрәгә тагын тибә.)*

Баштүрә егыла. Шуны гына көтеп торгандай, Башия аңа менеп атлана.

Башия. На-а, малкай! На-а!

Баштүрә. Тыегыз бу хөрәсәннәрне! Үтерәләр бит!

Айрат. Сөенечләр биштәре кая?

Баштүрә *(Башияне атландырып йөри-йөри)*. Мин... ал...мадым... Башаяк алды... Ул... котыртты...

Башаяк. Әһә, мә тагын берне. *(Тибә.)*

Тәмам хәлсезләнгән Баштүрә идәнгә сузылып ята.

Баштүрә. Үт... үт...терәләр! Кот... кот...карыгыз!

Быел Илдуска туктарга ишарә ясый.

Илдус. Явызлык! Биштәргә кире кайт!

Илдус биштәр авызын ачып яба. Башия белән Башаяк элекке хәлләренә кайта. Баштүрә көч-хәл белән генә торып баса.

Баштүрә *(Башия белән Башаякка карап)*. Хөрәсәннәр...

Яңаел. Йә, Баштүрә, минем биштәрем кайда инде?

Баштүрә *(башы белән ымлый)*. Минем затлы сейфымда. Хәзер ачам...

Кесәсеннән зур ачкыч ала да сейфны ача.

Яңаел. Биштәрем! *(Сейфтан биштәрен ала.)* Урра! Биштәрем табылды. Тизрәк чыршы бәйрәменә ашыгырга кирәк!

Илдус. Әйе, ашыгырга кирәк! Минем шигырь дә ятлыйсым бар әле.

Быел. Миңа да бәйрәмдә кешеләр белән саубуллашырга кирәк.

Айрат. Әйдәгез!

Китмәкче булалар.

Баштүрә. Туктагыз! Без сезнең биштәрне бирдек. Сез безнекен кире кайтарыгыз.

Быел. Юк инде. Анысы булмас. Мин ул явызлык биштәрен үзем белән алып китәм. Киләчәктә явызлык булмаска тиеш!

Башия. Хе... Явызлык булмагач, безгә Баштүрә дә кирәкми. Уррра! Баштүрә безне буйсындыра алмый. *(Баштүрәгә телен чыгарып күрсәтә.)* Моннан соң мин Башия булмаячакмын. Баширә булачакмын! *(Яңаелга карап.)* Мине дә үзегез белән алыгыз. Минем дә чыршы бәйрәмендә катнашасым килә!

Яңаел. Алабызмы, дуслар?

Быел, Илдус, Айрат *(өчесе бергә)*. Алыйк, әйдә.

Башаяк. Мин дә Башаяк булмыйм. Басыйр булам. Алыгыз мине дә!

Яңаел. Әйдә!

Китә башлыйлар.

Баштүрә. Ә мин? Ә мин?! Явызлыкларым, буйсынучыларым булмагач, мин нишлим инде хәзер? Мине дә алыгыз!

Яңаел җыр башлый. Калганнар аңа кушыла. Җырлый-җырлый китәләр. Баштүрә дә аларга иярә.

Җыр тавышы: Бигрәкләр дә матур дөнья! —
Җиргә аклык бөркелә...
Гүзәллеккә таңнар калып,
Бер елмаям, бер көләм...

Пәрдә.

Яшәгән ди…

Ул бәрәңге өчпочмагы тоткан кулы белән җәһәт кенә борын астын ышкып алды да:

— Ә мин ач торуны туктаттым инде,— диде. Бәрәңге өчпочмагы тотмаган кулындагы әче яшел борычны чыртлатып капты һәм аны тәмләп чәйни-чәйни:

— Ләкин көрәшне туктатмаска исәп! — дип тә өстәде.

Ул арада озын тәнәфәс беткәнен белдереп кыңгырау чылтырады.

КЫХМЫРЫЙ, МЫХМЫРЫЙ ҺӘМ ШЫХМЫРЫЙ

Мөрәдис бик сүзчән малай. Биргән соравын беркайчан да җавапсыз калдырмас. Белмәсә дә сөйләр. Күзен дә йоммас. «Сүз эзләп кесәгә кермәс»,— диләр андыйлар турында. Дөрестер...

Әле бүген генә Мөрәдистән:

— Кыхмырый нәрсә ул? — дип сорадым. Юри, әлбәттә. Кая ул аптырау! Керфеге дә селкенмәде. Чатнатып сөйли дә башлады.

— Кыхмырый ул, дускай, бик тәмле ризык,— ди.— Төньяк ярымшарның көньяккарак урнашкан өлешендә кеше ерып чыгалмаслык джунгли бар. Менә шул джунглида чимбия дигән бер кабилә яши. Халкы бик тырыш. Гадел. Галимнәр исәпләп чыгарганнар: ике йөз утыз тугыз кеше яши икән бу кабиләдә. Менә шул кабилә халкы көз җитәр-җитмәстән үк кыхмырый дигән агачның җимешләрен җыеп ала. Җыеп ала да шикәрсез генә вәринҗә кайната. Тәме... Кыхмырыйдан җир җиләге белән балан һәм шомырт кушылган тәм килә. Шул вәринҗәне ашап караган кешеләрнең күбесе телен йота язган. Борын-борыннан килгән гадәт буенча кабилә халкы вәринҗәне ипигә ягып ашый...

— Соң бит, Мөрәдис,— дим мин,— кыхмырый — ул ашый торган нәрсә түгел...

Мөрәдис минем сүзне әллә ишетте, әллә ишетмәде Сөйләвен дәвам иттерде:

— Алар ипинең өске ягына түгел, киресенчә, аскы ягына ягып ашарга яраталар...

— Соң бит, Мөрәдис...

— Дөрес әйтәсең,— диде Мөрәдис.— Кыхмырый исемле икенче нәрсә дә бар. Ул велосипед белән көймәгә охшаган бер техника шунда. Экваторның сигезенче параллелендә яшәүче җирле халык көзге урыпҗыю чорында аны ат урынына бик теләп файдалана...

— Соң бит, Мөрәдис, кыхмырый агач та, велосипедка охшаган көймә дә түгел! — дип кычкырдым мин, тәмам ярсып.— Мин уйлап чыгарган сүз генә бит ул... Син ни шыттырырсың микән дигән идем...

— Дөрес әйтәсең, кыхмырыйдан тыш, мыхмырый дигән аппарат та бар,— диде Мөрәдис тыныч кына.— Ул, син әйткәнчә, борчак шыттыру җайланмасы. Аны көнчыгышның көньяк-көнбатышында яшәүчеләр...

«Каян килде бу минем башыма «кыхмырый» дигән сүз?» — дип тиргәдем үз-үземне. Ләкин тиргәүдән ни файда соң?

...Аңыма килгәндә, Мөрәдис мыхмырый турында сөйләп бетереп, мыхмырый белән шыхмырыйның оча торган тәлинкәләргә бәйләнеше турында сөйли башлаган иде...

ЗАМАНА БАЛАЛАРЫ

Балалар бакчасында өч малай бер-берсе белән таныштьы.

— Минем исемем Марат,— диде сипкелле борынлысы һәм, джинсы чалбары кесәсеннән иренеп кенә уң кулын чыгарды да, яңа танышларының кулларына дустанә сугып алды.

— Айрат мин,— диде сары чәчле малай.

— Ә мин — Булат,— диде өченче малай.

Ул да сагыз чәйни иде.

— Минем әти — бизнесмен! — диде Сипкелле малай, беравык тын торганнан соң.

— Ә минеке — кооператор! — диде Сары чәчле малай.

Өченче малай бу юлы бер сүз дә дәшмәде.

— Пепсидән, кока-коладан, бананнан өзелгән юк,— диде Сипкелле малай. Ул, сүзләрен раслагандай, кикереп куйды.

— Ә мин унбиш минут саен яңа сагыз чәйним,— диде Сары чәчле малай һәм авызында эвәләгән сагызын җиргә төкерде дә кесәсеннән яңасын алды.

Өченче малай бу юлы да дәшмәде.

— Син нигә дәшмисең?—диде Сипкелле малай, аңа сәерсенеп карап.— Әтиең гегемон мәллә?

Өченче малай чит илнеке икәнлеге әллә каян ук күренеп торган курткасы кесәсеннән рогатка суырып алды да:

— Минем әти—рэкетчы! Чыгарыгыз сагызларыгызны!—дип кычкырды.

Сипкелле малай белән Сары чәчле малай каушыйкаушый гына кесәләреннән сагызларын кармалаштыргалаган вакытта әллә каян гына бер малай пәйда булды.

— Ә минем әти милиционер! Ташла рогаткаңны!—диде ул өченче малайга.

Шулвакыт тәрбияче апаларының:

— Малайлар! Йокы сәгате җитте. Әйдәгез, йокы бүлмәсенә...—дигән тавышы ишетелде.

— Ә бусы минем әни була инде!—диде «рэкетчы» малай. Шуннан соң ул малайларның һәммәсенә горур караш ташлап алды да:

— Сагызларыгызны миңа бирерсез. Йоклаганда чәйнәргә ярамый!—диде.

СУПЕРМАЛАЙ

Ул — супермалай.

Ул, теләсә, әллә ниләр эшли, әллә нәрсәләр майтара ала...

Теләсә, кибеткә барып, ипи-сөт алып кайта ала.

Чишмәдән «ә» дигәнче су алып кайта ала — теләсә.

Әгәр теләсә, ишегалдындагы көртне ялт иттереп көрәп куя ала.

Утын кисә ала, яруны әйткән дә юк!

Шәрран ярып җылап яткан энесен юата ала — әгәр теләсә.

Буш вакытында (ә аның буш вакыты күп!) мажаралы-мажарасыз китаплар укый ала, бер тәпие былтыр ук янтайган урындыкны төзәтә ала, идәнне себерә-юа ала...

Тагын әллә нәрсәләр, әллә ниләр эшли ала...

Әгәр теләсә...

ЭЧТӘЛЕК

Борын-борын заманда...

Акмамык һәм Улбайадаш 5
Буталмыш илендә 10
Булышчы 11
Арыган малай зары 12

Кәҗә команда...

Тәгәрмәчле чана 15
Яшел куык 18
Биш бармак 19
Сәяхәтче Фим-Фом, укымышлы Кәҗә яки аларның .
Алдарстанда күргәннәре 21
Мики-ки-ки! 25
Мәче малае Шукбай 27
Кикрикҗан белән Бүртәй маҗаралары 31
Чык, кошчык һәм кояшчык 36
Кәҗә угылы Кәҗәми 38
Юрисүричүп 40
Күзге кыйпылчыгы 41

Үрдәк үрәтник...

Әкият боткасы 45
Мин чәчтем кишерне! 47
Шүрәле абзый шүрләде 50
Зөһрә кыз — безнең авылдан 53
Бах-бах! Гөрс-гөрс! 54
Хыялый Акбай 56
Мактанчык Мырыйнур 57

Песи писер...

Хикмәтле кәнфитләр (*Джанни Родаридан*) 61
Туймастамак патшалыгы (*Джанни Родаридан*) . . . 62
Ююбу — попугайлар короле (*Войтех Циныбулктан*) . 63
Чаптар әкият (*Имант Зиедонистан*) 67
Сары әкият (*Имант Зиедонистан*) 70

Саескан солдат булганда...

Яңа ел бишторе (әкият-пьеса) 73

Яшәгән ди...

Кипкән Балык... ачлык игълан итә 91
Кыхмырый, мыхмырый һәм шыхмырый 92
Замана балалары 93
Супермалай 95

Кәҗә угылы Кәҗәми